

İLK DÖRT ASIRDA ADANA VE ÇEVRESİNDE YAŞAYAN HADİS ALİMLERİ

Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ

Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Seçmiş olduğumuz konu başlığı bizi, İslâm'ın Mekke'de doğup, Medine'den etrafa yayılmaya başladığı ilk devirlerine göz atmaya zorlamaktadır. Kaydetmek gerekir ki, ilk asırlarda Çukurova ve yöresinde Hadis ve Sünnet'in yayılma faaliyetlerini tesbit ve anlamak için yörenin İslâm'ın ilk yayılış yıllarındaki durumunu sınırlı da olsa ortaya koymaya ihtiyaç vardır. Çünkü bu bölge, tarih boyunca Roma, Bizans, Selçuklular, Haçlılar, Memlûklular, Osmanlılar gibi büyük devletlerin siyasi çekişme ve askeri çatışmalarına konu olmuş, Büyük İskender, Yavuz Sultan Selim gibi büyük fatihlerin uğrağı olmuştur.

İlk dört asırda Çukurova ve yöresinde Hadis ve Sünnet'in yayılma faaliyetlerinin yoğunluk kazandığı başlıca dört merkez göze çarpmaktadır. Bunlar, Adana, Misis, Tarsus ve Antakya'dır. Ancak biz, Antakya'yı ayrı bir inceleme konusu yapma arzusunda olduğumuzdan, konuyu, Adana, Misis, Tarsus merkezleriyle sınırlayarak ortaya koymak istiyoruz. Bu şehirler Bizans İmparatorluğu sınırlarında olduğu için, gerek Emeviler, gerekse Abbâsiler

tarafından askeri açıdan güçlü birer üs haline getirilmiş ve bunlara “koruyucu şehirler” manasına ‘el -Avâsım’ denilmiştir.

Adana ve Tarihçesi

Bizanslı Etienne'nin nakline göre, Uranus'un oğlu Adanus tarafından kurulduğu kaydedilen, “*nehir yanında*”, “*nehir üzerinde*” anlamlarına gelen ve İslâmî kaynaklarda *Erdene, Edene, Ezene, Azana, Batana* şeklinde geçen Adana, ilk devirlerde birçok istilalara uğramıştır. Milattan onbeş asır önce Hitit, daha sonra Âsur hakimiyetine giren bölge, M.Ö. VI. asırda Keyhüsrev zamanında İran'ın, 333 yılında Büyük İskender'in eline geçmiştir. Onun ölümünden sonra Selefkilerin hissesine düşmüş, Pompeus tarafından da Roma İmparatorluğu'na ilhak edilmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu'na geçmesinden sonra Adana gelişerek oldukça önemli bir ticaret merkezi olmuştur.

İslâm orduları, ilk defa VII. asırda Hz. Ömer zamanında buraya gelmişlerdir. Fakat bölge, Emevi halifesi Abdülmelik zamanında fethedilmiştir. Adana yöresinin Türk-İslâm grupları tarafından iskanı, Abbâsi halifesi Hârûnürreşid döneminde, Horasan'lı komutan Ebû Süleym et-Türkî tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu gruplar muhafız olarak şehirlere yerleştirilip, kendilerine arâzî verilmiştir. X.asırda Rumlar, XI. asır sonunda Selçuklular, daha sonra Haçlılar'ın eline geçen Adana, XII. asırda biraralık Konya Selçuklular'ının hakimiyetine girmiş, fakat bu durum fazla sürmemiştir. Bölge, Bizans İmparatorluğu ve Kilikya Ermeni Prensiği arasında elden ele geçmiş ve sonunda XIV. asrın ortalarından itibaren Mısır Memlûkleri'ne bağlı olan Türkmen Yüreğir boyundan Ramazanoğulları'nın idaresine geçmiştir. XVI.

asırda da Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Osmanlı devleti'ne ilhak edilmiştir.¹

Adana ve yöresiyle ilgili olarak verdiğimiz bu özet tarihi bilginin m.VII.asır ile X.asırlar arasındaki bölümü, konumuz açısından bizi ilgilendirmektedir. Bu zaman dilimi İslâm'ın bölgeye geliş ve kesintisiz olarak hakim oluş dönemini yansıttığı gibi, Hadis ve Sünnet'in tedvin edilip, yoğun olarak hadis seyahatlerinin yapıldığı, bunun sonucu olarak tasnif çalışmalarının ortaya çıktığı Hadis Tarihi'nin doğuş, gelişme ve zirve noktalarını ifade etmekte, Hadis'in altın çağını kapsamaktadır.

Hadis Tarihi'nin bu kıymetli dönemlerinde, Müslümanların hakimiyeti altına girmiş bu bölgeye, Hadis ve Sünnet'i yaymak üzere pekçok hadis âliminin gelmiş olması pek tabiidir. Kaynaklarımız bunlardan birçoğunun faaliyetlerinden bahsetmekte ve Adanalı hadisçilerden *el-Ezenî* nisbesiyle söz etmektedir. Ancak burada işaret etmek gerekirse *Adana* ilk bakışta, bölgenin diğer merkezlerine oranla hadis faaliyetleri açısından fazla dikkat çekmemektedir. Bunun, o dönemlerde *Tarsus*, *Antakya*, *Misis* gibi yerleşim yerlerinin askeri, siyasi, ekonomik nedenlerle daha çok ilgi çekmesinden kaynaklandığı düşünülebilir.

¹ Ya'kût el-Hamevî (v. 626), *Mu'cemü'l-Büldân*, Beyrut trs, I, 161-162; Sargon, Erdem, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, Adana Maddesi, I, 348-349; Besim Darkot, *MEB. İslam Ansiklopedisi*, Adana Maddesi, I, 127-129.

A-Hadisleriyle Kütüb-i Sitte'ye Kaynaklık Etmiş Olan Adanalı Hadis Âlimleri

1-Muhammed b.İsâ b. Necîh Ebû Hafs İbnü't-Tabbâ' el-Bağdâdî el-Ezenî (150 -224 / 767-839):²

Kaynaklar, Adana'da Hadis ve Sünnet'in yayılması ile ilgili faaliyetlerinden dolayı, *İbnü't-Tabbâ'* diye meşhur olan büyük hadis alimi ve hâfızı *Muhammed b.İsâ b. Necîh Ebû Hafs İbnü't-Tabbâ' el-Bağdâdî*'den bahsetmektedir. Kendisi, hadis hafızlarından İmâm İshâk b. İsâ ile Yûsuf b. İsâ'nın kardeşi olup, İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin vefat ettiği, İmâm eş-Şâfi'nin doğduğu hicrî 150 / m.767 yılında dünyaya gelmiştir. Aslen Bağdâd'lıdır. Önce Şam'a göçmüş, daha sonraları İslâmî kaynaklarda *Ezene* olarak adlandırılan murabıtlık yaptığı Adana'ya gelerek buraya yerleşmiş ve hadislerini yaymıştır. Kendisi, Kütüb-i Site diye meşhur olmuş hadis kitaplarının müelliflerinin hocasıdır.

Muhaddis, hafız ve fakîh bir kimse olan *Muhammed İbnü't-Tabbâ'*, meşhur hadis âlimi Huşeym b. Beşîr'in talebesi ve onun hadislerini en iyi bilen bir kimseydi. Kendisi büyük İslâm âlimlerinden olan *İbnü't-Tabbâ'*ın hocaları arasında İmâm Mâlik b. Enes (v.179), İbrahim b. Sa'd, İsmail b. Uleyye, Cerîr b. Abdilhamid, Haccâc b. Muhammed el-Missîsî, Hassân b. İbrahim el-Kirmanî, Hammâd b. Zeyd, Süfyan b. Uyeyne, Abdullâh b. el-Mübârek, Abdülvaris b. Said, Attab b. Beşîr, Muhammed b. Dînâr, Mu'temir b. Süleymân, Ebû Avâne el-Vaddah b. Abdillah, Yahyâ b. Zekeriyâ b. Ebî Zâide, Yezid b. Zurey', Ebû İshâk el-Fezârî, Ebû Muâviye ed-Darîr, Cüveyriye b. Esmâ, Kaza'a b. Süveyd,

² Kütüb-i Sitte'de hadisleri bulunan bu meşhur hadis âlimimizin hayatını ve ilmi şahsiyetini ayrı bir makalede incelemek arzusundayız.

Şerîk b. Abdillâh, Muhammed b. Mutarrîf, Selâm b. Ebî Mutî', İsmâîl b. Ayyâş, Amr b. Ebi'l-Mikdâm, Mücemmi' b. Ya'k^b, Matar b. Abdirrahman, Abdülmü'min es-Sedûsî, Abbâd b. Abbâd, Haccâc el-A'ver gibi büyük hadis âlimleri de vardır.

Kuvvetli hafızası ve geniş bilgisi ile Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud, en-Nesâî, İbn Hibbân, Ebû Hâtim gibi büyük İslâm âlimlerinin övgüsüne mazhar olmuştur. Bazan tedlîs yaptığı da kaydedilen İbn Tabbâ'nın 40 bin hadisi ezbere bildiği nakledilmektedir.

Kendisinden hadis nakledenler arasında, Kütüb-i Sitte müellifi olan büyük hadis âlimleri el-Buhârî, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ile Ebû Dâvud da vardır. Oğlu Ca'fer b. Muhammed el-Ezenî, kardeşinin oğlu Muhammed b. Yûsuf b. İsâ b. et-Tabbâ', Ca'fer b. Muhammed b. İsâ b. Nûh el-Ezenî, el-Hasen b. Ali el-Hallal, Abdurrahman b. Muhammed b. Sellam et-Tarsûsî, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Bürd el-Antâkî, Muhammed b. Dâvud el-Missîsî, Muhammed b. Âmir el-Antâkî, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî, Abdullâh ed-Dârimî, İbrâhîm b. Ya'kûb el-Cüzcânî, Tâlib b. Kurre el-Ezenî, Ahmed b. Huleyd el-Halebî, Ahmed b. Abdirrahîm el-Havfî, Ahmed b. Abdilvehhâb ve Ebû Hâtim de öğrencileri arasında yer almaktadır.

Güvenilir bir hadis âlimi olan İbnü't-Tabbâ'nın tasnif ettiği bir hadis kitabından da söz edilmektedir. Fakat kaynaklar tasnif ettiği eserin isminden bahsetmemektedir. Muhammed b. et-Tabbâ', hicrî 224 / m. 839 yılında Adana'da vefat etmiştir. Günümüzde bu büyük İslâm âliminin kabri belli değildir. Adana ve yöresinin, hicri 357 / m. 965 yılında Bizans İmparatoru Nikephoros tarafından geri alınıp, bir asırdan fazla işgal altında kaldığı süre

içerisinde, birçok İslâm eseri ve İslâm büyüğünün mezarı gibi Muhammed İbnü't-Tabbâ'nın kabri de kaybolmuş olmalıdır. Ancak Adana'nın manevî tapularından olan bu büyük İslâm âliminin kabrinin Adana'nın en eski ve en büyük İslâm mezarlığı'nda olduğu tahmin edilebilir. Kadirbilir milletimizin tarihi geleneğine uyarak Adanalı yetkililerin de, bu güzel şehri şerefleştirmiş bu büyük İslâm aliminin kabrini ihyâ etmelerini, adını bir takım eserlere vererek yaşatmalarını ümit etmekteyiz.³

2- İshâk b. el-Cerrâh el-Ezenî:

Kaydadeğer bir Adanalı hadis âlimi de İshâk b. el-Cerrâh el-Ezenî'dir. Kendisi Ca'fer b. Avn, el-Hasen b. er-Rebî' el-Becelî, el-Hüseyn b. Ziyâd el-Mervezi et-Tarsûsî, Halef b. Temîm, Dâvud b. Süleymân, Abdülazîz b. Ebân el-Kureşi, Muhammed b. Eyyûb, Ebû Nadr Haşim b. el-Kâsım, Yezid b. Hârûn gibi âlimlerden hadis nakletmiştir. Kendisinden hadis nakleden talebeleri arasında Kütüb-i Sitte müelliflerinden es-Sünen sahibi Ebû Dâvud da vardır. Ahmed b. Muhammed b. el-Furat el-Harezmi, Ebû'l-Fadl Abbâs b. Yûsuf eş-Şeklî, Ebû Bekr Abdullâh b. Ebî Dâvud, Abdullâh b. Said b. el-Velîd el-Müzeni, Muhammed b. el-Müseyyeb el-Ergıyani, Ebû Avâne Ya'kûb b. İshâk el-İsferâyini de talebeleri arasında yer almaktadır.⁴

³ Abdurrahmân İbn Ebî Hâtim er-Râzî (v.327), *Kitâbu'l-Cerh ve'l-Ta'dîl*, Haydarâbâd 1372, VII, 38; Ahmed b. Ali el-Hafîb el-Bağdâdî (v. 463), *Târîhu Bağdâd*, Beyrut tarihsiz, II, 395; el-Mizzî, Cemâlüddîn Ebû'l-Haccâc Yûsuf (v.742), *Tehzîbü'l-Kemâl Fî Esmâi'r-Ricâl*, Tahkîk: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 6.baskı, Beyrut 1415/1994, XXVI, 258-264; ez-Zehabî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (v.748), *Tezkiretü'l-Huffâz*, Haydarâbâd 1375-1377, 411; *Siyeru A'lâmi'n-Nubela*, (Tahkîk: Muhibbüddîn Ebû Saîd el-Amravî), Dâru'l-Fîkr, Beyrut 1417/1997, IX, 117-118; İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (v.852), *Tehzîbü'l-Tehzîb* Tahkîk: Halil Me'mûn, Ömer es-Selâmî, Ali b. Mes'ûd, Beyrut 1417 / 1996, I, 207; Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, DİB yayını, Ankara 1991, s. 119.

⁴ el-Mizzî, age, II, 416; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, I, 207.

B-Adanalı Diğer Hadis Âlimleri:

Haklarında kaynaklarda fazla bilgiye rastlanmamakla beraber yukarıda İbnü't-Tabbâ'nın talebeleri arasında zikrettiğimiz *Ca'fer b. Muhammed b. İsâ b. Nûh el-Ezenî* ile *Ca'fer b. Muhammed b. İsâ b. Necih b. et-Tabbâ*'ı, *Ebû Bekr Muhammed b. Yûsuf b. İsâ b. et-Tabbâ*'ı, *Tâlib b. Kurre el-Ezenî*⁵ ile *Ebû Umeyr Adî b. Ahmed b. Abdilbâkî el-Ezenî*'yi de Adanalı hadisçiler arasında kaydetmemiz gerekir.⁶

Yine, hakkında fazla bilgiye rastlanılamamakla birlikte *Yahyâ b. Abdilbâkî el-Ezenî*, *Ebû Bekr Muhammed b. Ali b. Dâvud el-Ezenî*⁷, *Eyyûb b. Yahyâ b. Huzeyme el-Ezenî*, *Ahmed b. Muhammed b. Said el-Ezenî el-Mukrî* de Adanalı hadisçiler arasında zikredilmektedir.⁸

Adana, Hadis ve Sünnet'le ilişkisini sonraki dönemlerde de de kesmemiştir. Nitekim geniş Osmanlı İmparatorluğu topraklarının büyük bir kısmını gezerek hacimli meşhur Seyahatnamesi'ni kaleme alan Evliya Çelebî, Adana'da 3 adet *Dâru'l-Hadis* olduğundan söz etmektedir. Bilindiği gibi Daru'l-Hadisler, VI. asrın ikinci yarısından itibaren kurulan ve sadece Hadis ilimlerinin okutulup incelendiği ihtisâs medreseleridir.⁹

Misis ve Tarihçesi:

Adana ovasında Ceyhan nehrinin batı (sağ) yakasında Adana'ya 27 km mesafede küçük bir yerleşim merkezidir. Şehrin ismi efsanevi bir şahsiyet olan

⁵ Bkz. el-Mizzî, agy.

⁶ el-Mizzî, age, I, 471.

⁷ el-Mizzî, age, XXVI, 229.

⁸ el-Mizzî, age, XXV, 298.

⁹ Ali Yardım, *Hadis I*, DEÜ. yayını, İzmir 1992, s. 171, 175.

Mopsos'a isnad edilmektedir. Şehrin adı çeşitli değişikliklerden sonra, Arapça kaynaklarda el-Massîsâ, Batılı kaynaklarda ise Missis şeklinde geçmekte, Türkçe'de ise Misis olarak anılmaktadır. Bu yerleşim yerinin şimdiki resmi adı ise Yakapınar'dır. İslâmî kaynaklarda el-Missîsî nisbesiyle anılan kimseler, Misisli olan târihî ve ilmî şahsiyetlerdir.

Ebû'l-Hattâb el-Ezdî'nin kaydına göre, İslâm orduları el-Massîsa ve Tarsus'u Ebû Ubeyde vasıtasıyla, diğer bazı kaynaklara göre de Meysere b. Mesrûk komutasında fethetmişlerdir. Ancak Suriye'de Emevî halifesi Abdülmelik'e karşı meydana gelen isyandan sonra, h.65 (m.684 /685) yılında Bizans İmparator'u IV. Pogonalos burayı geri almıştır. Şehir h.84 (m.703) yılı yazında Abdülmelik'in oğlu Abdullâh tarafından tekrar fethedilerek tahkim edilmiştir. Misis, Emeviler'den sonra Abbâsî hakimiyetine girdi. Ancak şehir h.357 (m.965) tarihinde İmparator Nikephoros'un emriyle tekrar Bizans hakimiyetine alınıp, yaklaşık 200 bin kişilik halk esir edilerek Tarsus'a götürüldü. Böylece şehir bir asırdan fazla Bizans hakimiyetinde kaldı. Daha sonra Selçuklu Türkleri Tarsus, Misis, Ayn Zarba ve Çukurova bölgesinin diğer şehirlerini ele geçirdiler. 1097 yılında şehir, Franklar'ın işgaline uğradı ve şehir halkı öldürüldü. Misis, daha sonraları Selçuklu, Bizans, Haçlı ve Mısır Memlûkleri arasındaki mücadelelere sahne oldu. Küçük Ermeniye Krallığı'nın çöküşünden sonra yavaş yavaş Ramazanoğulları ile Dulkadiroğulları beyliklerinin nüfuzuna giren Misis, Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık zafere kadar itibaren kesin olarak Türk hâkimiyetine girdi.¹⁰

¹⁰ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, V, 169-170; E. Honigmann, *MEB. İ.A.*, Misis maddesi, VIII, 364-373.

Kaynakların tedkikinden Misisli hadis âlimleri Adana'ya göre oldukça fazla bir yekun tutmaktadır. (Toplam 58 kişi). Bu durumun Misis'in o dönem itibariyle taşıdığı önemden kaynaklandığı düşünülebilir. Kaynaklarımız, Misis'e yerleşmiş veya orada doğup büyümüş hadis âlimlerinden "el-Missîsî" nisbesiyle bahsetmektedir. Yapmış olduğumuz inceleme sonucunda tesbit ettiğimiz hadis âlimlerinin büyük bir çoğunluğu naklettikleri hadislerle Kütüb-i Sitte'ye kaynaklık etmiş kimselerdir. Bazılarının hadis kitapları vardır. Yine bunların birçoğu *es-Sağrî* nisbesiyle anılmaktadır. *es-Sağr*, düşman topraklarına yakın yerleşim yerine denilmektedir. *es-Sağrî* de, düşman topraklarına yakın bir beldeye yerleşmiş kimse demektir. Bu nisbeyle anılan hadis âlimlerinin birçoğunun mücâhit olarak bir çok kere düşmanla çarpışmalara katıldıkları kaydedildiği gibi, bunların çoğunun kalelerde murâbit olarak düşmana karşı muhâfızlık ve gözcülük yaptıkları da bildirilmektedir. Misis'e yerleşmiş veya orada doğup büyümüş olan hadis âlimlerinin büyük bir kısmı böyle hem kalem, hem de kılıç kullanmış kimselerdir. Şimdiye kadar tesbit edebildiğimiz Misisli hadis âlimleri şunlardır:

A-Hadisleriyle Kütüb-i Sitte'ye Kaynaklık Etmiş Olan Misisli Hadis Âlimleri :

1-Ebû İshâk el-Fezârî, İbrahim b. Muhammed b. el-Hâris b. Esma b. Hârise b. Hısn el-Kûfî (v.188/804).

Aslen Kûfeli olup orada doğmuş, Şam'a geçmiş, bir müddet Bağdad'ta ikâmet ettikten sonra ömrünün kalan kısmını Masîsa'da (Misis) murâbit olarak geçirmiştir. Muhaddis, hâfiz, fakîh, edib, müverrih, âbid, fâzıl, zâhid bir kimse

İlk Dört Asırda Adana ve Çevresinde Yaşayan Hadis Alimleri

olan Ebû İshâk el-Fezârî, bir çok gazâ'ya katılmıştır. Özellikle Siyer ve Megâzi'de parlayan el-Fezârî, çok miktarda hadise sahip sika bir kimseydi.

Genç yaşta hadis yazmaya başlamış, meşhur âlimlerden el-Evzâî'nin öğrencisi olmuştur. Bunun dışında İbn Cureyc, Süfyan es-Sevrî, Humeyd et-Tavîl, Ebû İshâk es-Sebîî, el-A'meş, Mûsâ b. Ukbe, Yahyâ b. Said el-Ensârî, İmâm Mâlik, Şu'be b.el-Haccâc, Zâide b.Kudâme,Süheyl b.Ebî Sâlih, Âsım b. Kuleyb, Abdullâh b. Avn, Hişâm b. Urve, Yûnus b. Ubeyd, Atâ b. es-Sâib gibi büyük hadis âlimlerinden hadis ve ilim almıştır. Kendisinden de Mervan b. Muâviye el-Fezârî, Hişâm b. Zekeriyâ b. Adî, Muhammed b. Selâm el-Beykendî, Abdullâh b. el-Mübârek, Muhammed b. Kesîr, Müseyyeb b. Vâdih, Bakıyye b. el-Velîd, Hammad b. Usâme, Abde b. Süleymân, Ali b. Bekkâr, Amr b. Muhammed en-Nâkıd, İsâ b. Yûnus, el-Velîd b. Müslim gibi kimseler hadis nakletmişlerdir. Müslim'in ricâlinden olduğu kaydedilen Ebû İshâk el-Fezârî, hadiste huccet ve Şeyhu'l-İslâm kabul edilmekle birlikte, hadis naklinde bazen hata yapardı. El-Fezârî'nin Kitabü's-Siyer fi'l-Ahbâr ve'l-Ahdâs adlı bir eseri vardı. Onun eserini gören İmâm eş-Şafii, "Hiç kimse bunun gibi bir eser telif edemez" demişti. Süfyan b. Uyeyne de "bir insanın siyeri ondan daha iyi bilemeyeceğini"söylemişti.

Kendisine uyulan âlimlerden ve devrinin en fazîletli kişilerinden birisiydi. *Suğûr* (Bizans sınırına yakın bölgeler) ve civarına Hadis ve Sünneti O öğretmişti. Süfyan b. Uyeyne onun için 'Vallahi Ondan üstün tutacağım birisini görmedim.' demişti. Müslümanlar arasında usturlabı ilk kullananın O olduğu kaydedilmektedir

Abbâsi halifesi Hârûn er-Reşîd, O'nun hadis ilmindeki mertebesini övmüştü.

Hârûn er-Reşîd'in hilâfeti esnasında 188 /804 yılında Misis (Masîsa)'da vefat etti. Günümüzde kayıp olan kabrinin Misis'te olduğu tahmin edilmektedir. Ebû Dâvud et-Tayâlisî onun için "yeryüzünde kendisinden efdal bir kimse kalmamışken Ebû İshâk el-Fezârî vefat etti" demiştir.¹¹

2-Ebû Muhammed Mahled b. el-Ezdî el-Basrî (v.191).

Aslen Basralıdır. Sika, fadıl bir hadisçi olan Mahled b. el-Hüseyn, zamanının en seçkin âlimlerindendi. Sonraları Misis'e (Masîsa) yerleşmiştir.

İmâm el-Evzâî, İbn Cüreyc, Hişâm b. Hassan, Yûnus b. Yezid el-Eyli, Mûsâ b. Ukbe, Hammad Zeyd gibi seçkin âlimlerden hadis ve ilim almıştır. Kendisinden de torunu Dâvud b. Muaz el-Atekî, Ebû İshâk el-Fezârî, Abdullah b. el-Mübârek, Vefid b. Müslim, Abde b. Süleymân, Haccâc b. Muhammed, el-Hasen b. er-Rabî', el-Müseyyeb b. Vâdih, Said b. el-Muğîre es-Sayyâd vb. âlimler hadis nakletmişlerdir.

¹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 488; İbn Ebî Hâtim, *Takdimetü'l-Ma'rife li Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, Haydarâbâd 1371, s. 281; Abdurrahmân b. el-Cevzî (v.597), *Sıfatü's-Safve*, Halep 1389-1393, IV, 259; el-Hamevî, Ya'kût b. Abdillâh el-Bağdâdî (v. 626), *Mu'cemu'l-Udebâ*, (Tahkik: D.S. Margoliouth, (Mısır 1923-1929 baskısından ofset), I, 283; Mizzî, age., II, 167-170; İbn Kesîr, İsmâîl b. Ömer (v. 744), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1977, X, 200; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 273-274; es-Safedî, Selâhaddin b. Halil b. Aybek (v. 764), *Kitâbu'l-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Tahkik: H. Ritter ve arkadaşları, Wiesbaden 1962, VI, 104; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, I, 160-161; Hayreddin ez-Zirikli, *el-A'lâm*, Beyrut 1389, I, 55; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, Beyrut tarihsiz, I, 90; Sezgin, Fuat, *Geschichte des Arabischen Schriftums* (GAS), Leiden 1967, I, 292; Sandıkçı, age., s. 117-118.

Müslim ve en-Nesâî'nin de kendisinden hadis aldığı Mahled b. el-Hüseyn Hârûn er-Reşîd'in hilâfeti esnasında h.191 yılında Misis'te vefat etmiştir.¹²

3-el-Hâris b. Atıyye Ebû Abdillâh el-Basri el-Missîsî (v.199)

Âlim bir kimse olan el-Hâris b. Atıyye aslen Basralı olup Misis'e yerleşmiştir. Abdurrahman b. el-Evzâî, Hişâm ed-Düstüvâî, Hişâm b. Hassan, Mahled b. el-Hüseyn, Şu'be b. el-Haccâc gibi meşhur âlimlerden hadis almıştır. Kendisinden de el-Hasen er-Rebî, İbrahim b. el-Hasen el-Missîsî, Hacib b. Süleymân, Abdurrahman b. Hâlid el-Kattân, İbrahim b. Abdillâh el-Missîsî, Muhammed b. İsâ b. et-Tabbâ' vb. kimseler hadis nakletmişlerdir.

Sika bir hadisçi olan el-Hâris b. Atıyye ile Ahmed b. Hanbel de görüşmüştür. en-Nesâî de kendisinden hadis nakletmiştir. el-Me'mun'un hilafeti esnasında h.199'da Misis'te vefat etmiştir.¹³

4-el-Haccâc b. Muhammed el-A'ver Ebû Muhammed el-Missîsî (v.206 /823)

Aslen Tirmizlidir. Önceleri Bağdat'ta ikâmet etmiş ve h.190 yılında ailesiyle birlikte Misis'e göçmüş ve uzun yıllar orada kalmıştır.

Muhaddis, hafız, müfessir olan el-Haccâc, Süleymân b. Mücalid'in mevlasıdır. İbn Cüreyc'in en güvenilir talebesi olup, çok miktarda hadis bilmekteydi. Yahyâ b. Main'in kendisinden 50 bin hadis yazdığı kaydedilmektedir. Sika bir hadisçi olan "el-Haccâc'ın Nâsihu'l-Kur'an ve Mensûhuhû" adlı bir eseri vardır.

¹² İbn Sa'd, age., VII, 489; Mizzî, age., XXVII, 331-334; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 371-372.

¹³ İbn. Sa'd, age., V, 490; Mizzî, age., V, 261-262; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 473.

İbn Cüreyc, Şu'be b. el-Haccâc, Leys b. Sa'd, İsrail b. Yûnus, İbn Ebî Zi'b, Hamza ez-Zeyyat, Şerik b. Abdillâh, Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd gibi âlimlerden hadis almıştır. Kendisinden de Yahyâ b. Main, Ebû Heyseme, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Zühli, Kuteybe b. Said, ed-Dûrî ve oğlu Ahmed hadis nakletmişlerdir.

el-Haccâc b. Muhammed, *el-A'ver* lakabıyla da tanınmış olup, bir ihtiyacı için Bağdâd'a dönmüş ve orada rahatsızlanarak h.206 yılında orada vefat etmiştir. Vefat etmeden önce hafızasının bozulduğu kaydedilmektedir.¹⁴

5-Halef b. Temîm b. Ebî Attab Mâlik et-Temîmi Ebû Abdurrahman el-Kufî el-Missîsî (v.206 / 213)

Aslen Kûfeli olup, Misis'e yerleşmiştir. Âlim, zâhid, âbid, mücâhid bir kimse olan Halef b. Temîm, sika bir hadisçiydi. İbrahim b. Edhem'in arkadaşı olan Halef b. Temîm, İsrail b. Yûnus, Bişr b. Ebî İsmail, Zâide b. Kudâme,

Süfyan es-Sevri, Züheyr b. Harb, Ebû'l-Ahves, Abdullâh b. es-Sevri el-Antâkî gibi âlimlerden hadis almıştır. Kendisinden de Ali b. Muhammed el-Missîsî, Amr en-Nâkıd, İbrahim b. Said el-Cevherî, İbn Sa'd, Sâika, Abbâs ed-Dûrî, Ebû İshâk el-Fezârî, Süreyc gibi âlimler hadis nakletmişlerdir. en-Nesâî ve İbn Mâce de kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Şam'da vefat ettiği ve

¹⁴ İbn Sa'd, age., VII, 333,489; el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, (Haydarâbâd 1360), II, 380; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 166; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 236-238; Mizzî, age., V, 451-457; ez-Zehabi, *Tezkiretü'l-Huffâz*, s. 345; *Mîzânü'l-İ'tidâl*, (Beyrut 1382), I, 464; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 507; Sandıkçı, age, s. 238.

oraya defnedildiği nakledilmekteyse de, İbn Sa'd'ın kaydına göre h.213 yılında Misis'te vefat etmiştir.¹⁵

6-Muhammed b. Kesîr b. Ebî Ata Ebû Yûsuf es-Sekaî es-San'âi (v.216)

Aslen, Yemen'den Dimeşk'e göç edenlerin kurmuş olduğu San'a kasabasından olup, Şam'da yetişmiş, sonraları Misis'e yerleşmiştir. el-Evzâî, Ma'mer b. Râşid, Hammad b. Seleme, Ebû İshâk el-Fezârî, Zâide b. Kudâme, Süfyan es-Sevri, Süfyan b.Uyeyne, İbn Şevzeb gibi büyük hadis âlimlerinden ders almıştır. Kendisinden de, ed-Devrakî, el-Hasen b. es-Sabbâh el-Bezzâr, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî, Ali b. Muhammed el-Missîsî, İbrahim b. Heysem, Yûsuf b. Said b. Müslim, el-Hasen b. er-Rebi', Şihâb b. Abbâd, Muhammed b. Avf et-Tâî, Muhammed b. el-Heysem, Fehd b. Süleyman ed-Dellâl gibi kimseler hadis almışlardır.

Muhammed b. Kesîr sika bir hadisçi olmasına rağmen, hadislerinde hata yaptığı, garib ve münker nakilleri bulunduğu için tenkid edilmiştir. Ömrünün sonlarına doğru hafızası bozulmuş ve h.216'da vefat etmiştir. Ebû Dâvud, Tirmizî ve en-Nesâî kendisinden hadis nakletmişlerdir¹⁶

7-Mansur b.Seleme b.Abdilaziz b.Sâlih Ebû Seleme el-Huzâî el-Missîsî (v.210)

Aslen Bağdâdlı olup, hicrî 140 yılından sonra dünyaya gelmiş, sonraları Misis'e yerleşmiştir. Hâfız ve sika bir hadisçi olan Mansur b. Seleme, İmâm

¹⁵ İbn. Sa'd, age., VII, 491; İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, II, 370; Mizzî, age., VIII, 276-279; ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, s. 379; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 92-93; Sandıkçı, age., s. 123.

¹⁶ İbn Sa'd, age., VII, 489; ez-Zehabî, *Siyeru A'lâm*, IX, 112-114; Mizzî, age., XXVI, 329-334; İbn Hacer, age., I, 248-249.

Mâlik, Süleyman b. Bilal, Hammad b. Seleme, Bekr b. Mudar, Abdülaziz b. Ebî Seleme, el-Leys b. Sa'd, Ya'kûb el-Kummî, Şerîk el-Kâdî, Huşeym vb. hocalardan hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Ahmed b. Hanbel, Haccâc b. eş-Şâir, Muhammed b. İshâk es-Sağânî, Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme, Ebû Ümeyye et-Tarsûsî, Muhammed b. Abdirrahîm Sâika, vb. hadis nakletmişlerdir.

Ricâl ve İlel ilimlerinde derin bilgi sahibi olan Mansur b. Seleme devrinin önde gelen hadis alimlerindendi. Yıllarca hadis rivayeti ile meşgul olduktan sonra, o zamanlar es-Sağr denilen bölgeye gitmiş ve orada ilimle meşgul olmuştur.

el-Buhârî, h.207 veya 209'da Tarsus'ta vefat ettiğine dair bir rivayet kaydetmekteyse de, İbn Sa'd, onun, el-Me'mun'un hilafeti esnasında h.210 yılında Misis'te vefat ettiğini bildirmiştir. ez-Zehebî de aynı görüştedir.¹⁷

8-Muhammed b. Uyeyne Ebû Abdillah el-Fezârî eş-Şami es-Sağri (v.217)

Ebû İshâk el-Fezârî'nin dâmâdı olan Muhammed b. Uyeyne âlim ve sika bir hadisçiydi. Abdullâh b. el-Mübârek, Ali b. el-Müşir, Ebû İshâk el-Fezârî, Mahled b. el-Hüseyn, Muhammed b. Ma'dân gibi âlimlerden hadis almıştır. Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî, Süfyan b. Muhammed el-Missîsî, Süneyd b. Dâvud, Sehl b. Âsım, Abdullâh b. Abdirrahman ed-Dârimî, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, Ebû Abdirrahman el-Ezdî gibi kimseler de kendisinden nakletmişlerdir. el-Buhârî, Tirmizî gibi âlimler de Muhammed b. Uyeyne'den hadis rivayet etmişlerdir.

¹⁷ İbn Sa'd, age., VII, 345; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâm*, VIII, 360-361; Mizzâ, age., XXVIII, 530-533; İbn Hacer, age., V, 523.

İlk Dört Asırda Adana ve Çevresinde Yaşayan Hadis Alimleri

el-Me'mun'un hilafeti esnasında h.217 yılında Misis'te vefat etmiştir.¹⁸

9-Said b. el-Muğire Ebû Osman el-Kârî es-Sayyâd el-Missîsî (v.221)

Aslen Horasan'lı olup, sınır boylarında (es-sa'r) ikâmet etmiştir. Fakîh, âlim ve zâhid bir kimseydi. Sika bir hadisçi olan Said b. el-Muğire, Ebû İshâk el-Fezârî, İsmail b. Uleyye, Hafs b.Gıyâs, Abdullâh b. el-Mübârek, Mu'temir b. Süleymân, Velîd b. Müslim gibi âlimlerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de el-Hasen b. es-Sabbah, Abdullâh b. Abdîrrahman ed-Dârimî, Abdullâh b. Ömer el-Hattâbî, Muhammed Dâvud el-Missîsî hadis nakletmişlerdir.

Zamanında halkın büyük teveccühüne mazhar olmuştu. Ebû Hâtîm, 'Masîsa halkının dükkanlarını kapatarak O'nun ilim meclisine katıldıklarını gördüm.' demiştir.

en-Nesâî'nin kendisinden bir tek hadis naklettiği Said b. el-Muğire, h.221 yılında Misis'te vefat etmiştir.¹⁹

10-Dâvud b. Mansur en-Nesâî Ebû Süleymân es-Sağrî (v.223)

Aslen Horasan'ın Nesa şehrinden olup Bağdad'ta ikâmet etmiş ve daha sonra Misis kadılığına tayini üzerine oraya yerleşmiş ve hadislerini orada yaymıştır.

Sika bir hadisçi olan Dâvud b. Mansur, İbrahim b. Sa'd, İbrahim b. Tahman, Cerir b. Hâzım, Hammad b. Zeyd, Sâlim b. Dinar, Seleme b. Vasile, Abdülvaris b. Said, Leys b. Sa'd, Vüheyb b. Hâlid, Muhammed b. Râşid el-Mekhûlî, Ebû Bekr b. Ayyâş vb. hocalardan hadis öğrenmiştir.

¹⁸ İbn Sa'd, age., VII, 491; Mizzi, age., XXVI, 264; İbn Hacer, age., V, 235.

¹⁹ İbn Sa'd, age., VII, 491; Mizzi, age., XI, 75-76; İbn Hacer, age., II, 342.

Kendisinden de Ebû Hâtim Muhammed b. İdris er-Râzî, Heysem b. Hâlid el-Missîsî, Yûsuf b. Said el-Missîsî, Ali b. Muhammed el-Missîsî vb. kimseler hadis nakletmiştir. en-Nesâî'nin de kendisinden hadis naklettiği Dâvud b. Mansur, h.223'de vefat etmiştir.²⁰

11-İbrahim b. Mehdi el-Missîsî (v.224 / 225)

Aslen Bağdadlı olup Misis'e yerleşmiş ve murâbitlik yapmıştır. Sika bir hadisçi olan İbrahim b. Mehdi, İbrahim b. Sa'd, İsmail b. Uleyye, Hafs b. Ğıyas, Hammad b. Zeyd, Süfyan b. Uyeyne, Şerik b. Abdillâh en-Nehâî, Abbâd b. el-Avvâm, Ali b. Müşir, Mu'temir b. Süleymân, Huşeym b. Beşir, Ebû Avâne el-Vaddah b. Abdillâh, Abdullâh b. Zekeriyâ b. Zâide gibi âlimlerden hadis okumuştur. Kendisinden de İbrahim b. Sa'd el-Cevherî, Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî, Hasen b. Muhammed b. es-Sabbâh, Abbâs b. Muhammed el-Müstemlî, Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî, Ebû Usâme Abdullâh b. Muhammed el-Halebî, İbn Ebî'd -Dünya, Ebû Hâtim er-Râzî, Muhammed b. Abdirrahim es-Sâika, Ya'kûb b. Şeybe es-Sedûsî, Yûsuf b. Said b. Müslim el-Missîsî, Ya'kûb b. İbrahim ed-Devrakî gibi âlimler hadis öğrenmişlerdir.

Ebû Dâvud ve Ahmed b. Hanbel'in de kendisinden hadis aldığı İbrahim b. Mehdi, münker nakilleri olduğu için bazı hadis âlimleri tarafından eleştirilmiştir. H.224 / 225 yılında vefat etmiştir.²¹

²⁰ Mizzî, age., VIII, 453-454; İbn Hacer, age., II, 124.

²¹ ez-Zehabî, *Siyeru A'lâm*, IX, 223-224; Mizzî, age., I, 214-216; İbn Hacer, age., I, 171.

12-Süneyd Ebû Ali el-Hüseyn b.Dâvud el-Missîsî (v.226)

Aslen Bağdadlı olup Misis'e yerleşmiştir. Muhaddis, hâfız ve müfessir olan Süneyd zamanının ilim hazinesiydi. el-Müsned ve et-Tefsir adlı iki eseri bilinmektedir. Süneyd lakabıyla tanınmıştır.

Sika bir hadisçi olan Süneyd, el-Haccâc el-A'ver, Hammad b. Zeyd, Huşeym b. Beşir, Süfyan b. Uyeyne, Şerik, Abdullâh b. el-Mübârek, İbn Uleyye gibi hadis âlimlerinden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Ya'kûb b.Şeybe, Ebû Hâtim er-Râzî, İbn Ebî Heyseme, Ebû Zür'a, Ebû Bekr el-Esrem, oğlu Ca'fer b. Süneyd hadis nakletmişlerdir.

Bazı hadis âlimleri tarafından tenkid edilen Süneyd hakkında el-Hatîb el-Bağdadi şunları söylemiştir:“Süneyd'i niçin bu kadar küçümsediklerini anlamıyorum. Ben, birçok büyük âlimin O'ndan naklettiğini ve hadisiyle ihticac ettiklerini gördüm. Bu âlimlerden onun hakkında hayırdan başka bir şey de duymadım. O'nun hem hadis bilgisi, hem de zabtı yerindeydi.”

Süneyd, h.226 yılında vefat etmiştir.²²

²² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 236; el-Hatîb el-Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd*, VIII,43; İbn Mâkûlâ, Ali b. Hibetullâh b. Ca'fer (v.475/1082), *el-İknâl*, (Beyrut 1382-1386), V, 84; İbn Salâh, Osmân b. Abdîrahmân eş-Şehrezûrî (v.643/1245), *Ulûmü'l-Hadis*, Medîne tarihsiz, s.307; Mizzî, age., XII, 161- 165; ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, s. 459; *Mizânü'l-İ'tidâl*, I, 534; İbn Hacer, age., II, 435-436; Abdü'l-Hayy b. İmâd el-Hanbelî (v. 1089/ 1679), *Şezerâtü'z-Zehab*, Beyrut tarihsiz, II, 59; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, IV, 283; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî (v. 1345/1945), *er-Risâletü'l-Müstadrafe*, (Şam 1363), s. 67, 77; Sandıkçı, age., s. 120, 482.

13-İbrahim b. el-Hasen b. el-Heysen el-Has'amî Ebû İshâk el-Miksemî el-Missîsî (v.235)

Önceleri Basra'da oturan İbrahim b. el-Hasen sonraları Misis'e yerleşmiş, el-Hâris b. Atıyye, Haccâc el-A'ver, Hâlid b.Yezid el-Kasrî, Ubeydullah b. Mûsâ, Mahled b.Yezid el-Harrânî gibi kimselerden hadis almıştır. Kendisinden de Ebû Bekr b. Ebî Dâvud, Abdullâh b. Muhammed b. Bişr, Abdullâh b. Muhammed b. Bişr, Abdullâh b. Muhammed b. Bişr, Abdullâh b. Muhammed ed-Dineverî, Muhammed b. Ahmed el-Isbehânî, Muhammed b. el-Hasen b. Kuteybe, Mûsâ b. Hârun vb. kimseler hadis nakletmişlerdir.

Hâfız ve sika bir hadisçi olan İbrahim b. el-Hasen'den Ebû Dâvud ve en-Nesâî de hadis rivayet etmişlerdir. Hicri 235 yılında vefat etmiştir.²³

14-Ahmed b.Cenab b.el-Muğıyre Ebû'l-Velîd el-Hadesî el-Missîsî (v.230)

Aslen Fırat nehri yakınlarında bir yerleşim yeri olan el-Hadise'dendir. Kendisinin Bağdad'lı olduğu da nakledilmiştir. Misis'e yerleşmiştir.

Sika bir hadisçi olan Ahmed b. Cenab, el-Hakem b. Zuhayr el-Fezârî, Hâlid b.Yezid el-Kasrî, İsâ b.Yûnus b. Ebî İshâk es-Sebîî gibi hocalardan hadis öğrenmiştir. Kendisinden de İbrahim b. Sa'd el-Cevherî, İbrahim b. Hânî, Ahmed b. Şuayb b. Şahin, Ebû Ya'la el-Mevsilî, Ahmed b. Mansur, Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî, Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel, Abdullâh b. Muhammed b. Ebî'd-Dünya, Ebû Zür'a er-Râzî, Ya'kûb b. Şeybe, Saika, Sâlih b. Cezere, Osman b. Abdillâh el-Antâkî gibi kimseler hadis almışlardır.

²³ Mizzi, age., II, 272; İbn Hacer, age., I, 138.

İlk Dört Asırda Adana ve Çevresinde Yaşayan Hadis Alimleri

Müslim, Ebû Dâvud, en-Nesâî, Ahmed b. Hanbel gibi meşhur hadis âlimlerinin kendisinden hadis naklettiği Ahmed b. Cenab, h.230 yılında vefat etmiştir. el-Hâkim de el-Müstedrek adlı eserinde kendisinden hadis rivayet etmiştir.²⁴

15-Lüveyn Ebû Ca'fer Muhammed b. Süleymân b.Habîb b.Cübeyr el-Allâf el-Esedî el-Missisî (v.246)

Aslen Kûfeli olup, bir çok defalar Bağdad'a gitmiş ve orada hadis nakletmiştir. Hayvan ticareti yaptığı için Lüveyn lakabıyla anılmış olan Muhammed b. Süleymân, Sâlih bir kimse, sika bir hadisçiydi. Düşman sınırında murâbit olarak görev yapan mücâhit âlimlerdendi. Misis'e yerleşmişti.

Lüveyn, İmâm Mâlik, İbn Ebî'z-Zinâd, Süleymân b. Bilal, Hammad b. Zeyd, Ebû Avâne, İbrahim b. Sa'd, Süfyân b. Uyeyne, Abdullâh b. el-Mübârek, el-Hasen b. Muhammed b. A'yen gibi âlimlerden hadis okumuştur.

Kendisinden Ebû Dâvud, en-Nesâî, Ebû Hâtım, İbn Ebî'd-Dünya, Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Dâvud, İbn Said, el-Bağavî vb. meşhur hadisçiler hadis rivayet etmişlerdir. Lüveyn h.246 yılında Adana'da vefat etmiş, cenazesi Misis'e defnedilmiştir.²⁵

²⁴ Mizzî, age., I, 283- 285; ez-Zehabî, *Siyeru A'lâm*, IX, 328; İbn Hacer, age., I, 84.

²⁵ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VI, 268; Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullâh el-İsfahânî (v.430/1038), *Kitâbu Zikri Ahbâri* İsfahân, (Thk. S. Dederling, Leiden 1931-1934), II, 176-177; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, V, 292-296; Mizzî, age., XXV, 297-301; es-Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi*, III, 123; İbn Hacer, age., V, 120; İbn İmâd, *Şezerât*, II, 112; Kettânî, *er-Risâletü'l-Müstadrâfe*, s. 89; Sezgin, *GAS*, I, 112; Sandıkçı, age., s. 121.

16-Muhammed b. Me'sûd b. Yûsuf en-Neysâbûrî Ebû Ca'fer et-Tarsûsî el-Missîsî (v.247)

Zamanının önde gelen âlimlerinden olan Muhammed b. Mes'ûd aslen Neysabur'lu olup, Tarsus ve Misis'te ikâmet etmiştir. Ârif, fâzıl bir kimseydi. Kendisi, Zeyd b. el-Hubâb, Saîd b. Mesleme, Dahhâk b. Mahled, Abdurrahman b. Mehdi, Abdürrezzak b. Hemmâm, Abdüssamed b. Abdilvâris, Îsâ b. Yûnus, Fudeyk b. Süleymân, Muhammed b. Ubeyd et-Tanâfisî, Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî, Mûsâ b. Dâvud ed-Dabbî, Yahyâ b. Said el-Kattân gibi âlimlerden hadis almıştır.

Ebû Dâvud, Ahmed b. Abdillah eş-Şa'rânî, Ahmed b. Ali el-Cezerî, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, el-Hüseyn b. İsmail el-Mehâmîlî, İbn Ebî'd-Dünya, İbn Ebî Dâvud, Muhammed b. İshâk es-Serrâc, Muhammed b. Vaddah, Heysem b. Halef, Yahyâ b. Muhammed b. Said gibi âlimler de ondan hadis almıştır.

Muhammed b. Mes'ûd h.247 yılında vefat etmiştir.²⁶

17-Muhammed b. Kudâme b. A'yen b. el-Misver Ebû Abdillah el-Kureşî el-Missîsî (v.250 civarı)

Sâlih bir insan, sika bir hadisçi olan Muhammed b. Kudâme, Benî Hâşim'in mevlâsı olup, Misis'e yerleşmiştir. İsmail b. Uleyye, Cerir b. Abdilhamid, Ebû Usâme Hammad b. Usâme, Süfyan b. Uyeyne, Abdullâh b. el-Mübârek, Fudayl b. İyad, Heysem b. Adi, Veki b. el-Cerrah gibi seçkin hadis âlimlerinden ders almıştır.

²⁶ Mizzi, age., XXVI, 397; ez-Zehabî, *Siyeru A'lâm*, X, 187-188; İbn Hacer, age., V, 262.

İlk Dört Asırda Adana ve Çevresinde Yaşayan Hadis Alimleri

Kendisinden de Ebû Dâvud, en-Nesâî, b. Nusayr, Muhammed b. Abdirrahim b. Şebîb, Muhammed b. el-Müseyyeb el-Erğyânî, Muhammed b. Mûsâ et-Teymî el-Missîsî gibi âlimler hadis almışlardır.

Muhammed b. Kudâme h.250 civarında vefat etmiştir.²⁷

18-Muhammed b. Âdem b. Süleymân el-Cühenî el-Missîsî(v.250)

Sika bir hadis âlimi olan Muhammed b. Âdem, Misis'e yerleşmiş, Abdullâh b. el-Mübârek, Hafs b. Ğryâs, Ebû Hâlid el-Ahmer, Yahyâ b. Zekeriyâ b. Ebî Zâide, Abde b. Süleymân, Mervan b. Muâviye, Ebû Muâviye ed-Darîr, Muhammed b. Fudayl, Muhammed b. Sabih, el-Vefid b. Müslim gibi büyüklerden hadis öğrenmiştir.

Ebû Dâvud, en-Nesâî, Ebû Hâtim er-Râzî, el Fadl b. el Abbâs, Ebû Ali b. Kays, Ebû Yûsuf es-Saffar, Ebû Bekr b. Ebî Dâvud gibi âlimler de kendisinden hadis rivayet etmişlerdir.

Muhammed b. Âdem h.250 yılında vefat etmiştir.²⁸

19-Ahmed b. Muhammed b. Ubeydillah b. Ebî Reça es-Sağrî Ebû Ca'fer en-Neccâr et-Tarsûsî el-Missîsî (v. 250 civarı)

Aslen Şam'lı olup, sika bir hadisçidir. Tarsus ve Misis gibi sınır boylarında hadis rivayet etmiştir. Misis'e yerleşen Ahmed b. Muhammed; Haccâc el-A'ver, Şuayb b. Harb el-Medâinî, Abdülmelik b. Habib el-Missîsî, Veki b. el-Cerrah gibi hocalardan hadis okumuştur. Kendisinden de en-Nesâî, Yahyâ b. Muhammed b. Said, Ebû Avâne Ya'kûb b. İshâk, Adî b. Ahmed el-Ezenî,

²⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 261-262.

²⁸ Mizzî, age., XXIV, 391-393; İbn Hacer, age., V, 23.

Ahmed b. Ali b. Hasnûye, Abdullâh b. Muhammed en-Neysâbüri, Muhammed en-Neysâbüri, Muhammed b. Bereket el-Halebî gibi âlimler hadis nakletmişlerdir.

Yaklaşık olarak, hicri 250 yılında vefat etmiştir.²⁹

20-Eş'as b. Şu'be Ebû Muhammed el-Missîsî (v.?)

Aslen Horasan'lı olup, sınır boylarında dolaşmış ve Misis'e yerleşmiştir. Sika bir hadisçi olan Eş'as b. Şu'be h.191 yılında Mısır'a giderek hadis rivayet etmiştir. Bazı hadis âlimlerinin tenkidine uğrayan Eş'as, Ebû İshâk el-Fezârî, Ertât b. el-Münzir, İsrail b. Yûnus, Mansur b. Dinar et-Temîmi, Verka b. Ömer el-Yeşkurî gibi âlimlerden hadis nakletmiştir.

Eş'as b. Şu'be'den de, Ebû Dâvud, Ahmed b. es-Serh, Muhammed b. İsâ İbni't-Tabbâ', Hişâm b. el-Mufaddal gibi âlimler hadis rivayet etmişlerdir. Ebû Zür'a gibi bazı hadis âlimlerinin tenkidine uğrayan Eş'as'ın vefat tarihi bilinmemektedir.³⁰

21-Ebû Ya'kub Yûsuf b. Saïd b. Müslim el-Missîsî (v.271)

Sika bir hadis hâfızı olan Yûsuf b. Saïd, hicri 180 yılında dünyaya geldi, Antakya ve Misis'te ikâmet etti. İshâk b. İsâ İbni't-Tabbâ', Haccâc el-A'ver, Ali b. Bekkâr, Ebû Nuaym Fadl b. Dükeyn, Ebû Müshir, Muhammed b. Hâzım, Muhammed b. Kesîr, Heysem b. Cemil vb. âlimlerden hadis aldı. Zamanının önde gelen âlimlerinden olan Yûsuf b. Saïd, hadiste huccet mertebesinde olup, musannıftı.

²⁹ Mizzî, age., I, 470; İbn Hacer, age., I, 115.

³⁰ Mizzî, age., III, 270; İbn Hacer, age., I, 282.

İlk Dört Asırda Adana ve Çevresinde Yaşayan Hadis Alimleri

Kendisinden de en-Nesâî, Ebû Avâne, Yahyâ b. Muhammed b. Said vb. kimseler hadis rivayet etti.

Yûsuf b. Said, h.271 yılında doksan yaşındayken vefat etti.³¹

22-Ebû Mervan Abdülmelik b.Habîb el-Bezzâr el-Missîsî (v.240'dan önce)

Abdülmelik b. Habib, Ebû İshâk el-Fezârî'nin önde gelen öğrencilerindendi. Abdullâh b. Mübârek vb. âlimlerden hadis almış, Misis'e yerleşmiştir. Ebû Dâvud, Ahmed b. Muhammed Ebû Recâ el-Missîsî, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, el-Hüseyn b. Mansur el-Missîsî, Said b. Attab, Muhammed b. Avf et-Tâî, Muhammed b.Vaddâh el-Kurtûbî gibi kimseler de ondan hadis nakletmişlerdir.

ez-Zehebî, Abdülmelik b. Habib'in hicrî 240 yılından önce vefat denler arasında yer aldığını bildirmiştir.³²

23-Ahmed b. Nâsîh Ebû Abdillâh el-Missîsî (v.?)

Sâlih bir insan, sika bir hadisçi olan Ahmed b. Nâsîh, İsmail b. Uleyye, Huşeym b. Beşir, Ebû Bekr b. Ayyaş vb. âlimlerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de en-Nesâî, Harb el-Kirmânî, Muhammed b. Süfyan el-Missîsî gibi hadisçiler rivayet etmişlerdir.

Misisli olan Ahmed b. Nâsîh'in vefat tarihi tesbit edilememiştir.³³

³¹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VIII, 224; Mizzî, age., XXXII, 430-432; ez-Zehebî, *Tezkiretül'l-Huffâz*, s. 583-584; *Siyeru A'lâm*, X, 419; İbn Hacer, age., VI, 254-255; Sandıkçı, age., s. 123.

³² ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, (Tahkik: Muhibbüddîn Ebî Saîd), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1417/1997, X, 99; Mizzî, age., XVIII, 300-301; İbn Hacer, age., III, 469.

³³ Mizzî, age., I, 498; İbn Hacer, age., I, 120-121.

24-Muhammed b. Dâvud b. Sabîh Ebû Ca'fer el-Missîsî (v.?)

Misisli bir hadisçi olan Muhammed b. Dâvud, Ahmed b. Hanbel, Haccâc b. Minhâl, Süreyc b. en-Nu'man, Süveyd b. Said, Ali b. Bekkâr, Amr b. Avn, el-Fadl b. Dükeyn, Muhammed b. Îsâ b. et-Tabbâ', Müslim b. İbrahim, Muallâ b. Esed el-Ammî gibi âlimlerden ders almıştır. Kendisinden de Ebû Dâvud, en-Nesâî, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, el-Hasen b. Şâzân vb. âlimler hadis rivayet etmiştir.

Muhammed b. Dâvud'un vefat tarihi belli değildir.³⁴

25-Ali b. Muhammed b. Ali b. Ebî'l-Mezâî el-Missîsî (v.?)

Misis kadılığı yapmış olan Ali b. Muhammed, Ahmed b. Hanbel, Ebû'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi, Halef b. Temim, Zün-nûnu'l-Mısri, Abde b. Süleymân, Muhammed b. Kesîr, Heysen b. Cemil gibi âlimlerden hadis almıştır.

Kendisinden Mutayyen Muhammed b. Abdillâh, Mekhul el-Beyrutî gibi kimseler hadis nakletmişlerdir.

Sika bir hadisçi olan Ali b. Muhammed'in vefat tarihi bilinmemektedir.³⁵

26-Ebû Humeyd Abdullâh b. Muhammed b. Temîm el-Missîsî (v.?)

Sika bir hadisçi olan Abdullâh b. Muhammed, Benî Hâşim'in mevlâsı idi. İshâk b. Îsâ İbni't-Tabbâ', Haccâc b. Muhammed el-A'ver, Halef b. Temîm, Dahhâk b. Mahled, Muhammed b. Îsâ b. et-Tabbâ', Vehb b. Cerir, Muhammed b. Kudâme, Mûsâ b. Eyyûb vb. âlimlerden hadis öğrenmiştir. Misis'e yerleşmiş

³⁴ Mizzî, age., XXV, 175-176; İbn Hacer, age., V, 93-94.

³⁵ Mizzî, age., XXI, 125-126; İbn Hacer, age., IV, 228.

bulunan Abdullâh'tan da, en-Nesâî, Ahmed b. Hârun, Muhammed b. Ahmed b. Ebî'l-Hasib, Muhammed b. Bereket el-Kınnesrîni, Yahyâ b. Muhammed b. Said, Ebû Avâne gibi hadisçiler nakilde bulunmuşlardır.

Kendisinin vefat tarihi hakkında bir bilgiye rastlanılamamıştır.³⁶

27-Ebû Ömer Muhammed b. Âmir el-Missîsî(v.?)

Aslen Bağdad'lı olup Remle'ye yerleşmiş, sonraları Antakya ve Misis'te ikâmet etmiştir.

Sika bir hadisçi olan Muhammed b. Âmir, Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. İshâk el-Hadramî, İsmail b. Ebî Üveys, Ebû Tevbe er-Rebî b. Nâfi, Süreyc b. Nu'mân, Said b. Mansur, Muhammed b. İsa b. et-Tabbâ', Muhammed b. Kesîr gibi âlimlerden hadis okumuştur. Kendisinden de en-Nesâî, İshâk b. Ahmed b. Zeyrek el-Fârisî, Abbâs b. Muhammed el-Askalânî, Abdülmelik b. Muhammed b. Adî, Ebû Avâne, Muhammed b. el-Münzir el-Herevî vb. hadisçiler nakilde bulunmuşlardır.

Muhammed b. Âmir'in vefat tarihi tesbit edilememiştir.³⁷

28-Ebû'l-Hasen Ali b. Bekkâr b. Hârun el-Missîsî (v.208)

Tarsus'a yerleşmiş âlim, fakîh, âbid ve zâhid bir şahsiyetti. Murâbit (kale muhafızı) olarak Misis'te ikâmet etmiştir. Süvari olarak çok sayıda gazâyâ katılmış mücâhid bir kimseydi. Sika bir hadisçi olan Ali b. Bekkâr, İbrahim b. Edhem, Muhammed b. Amr b. Alkame, el-Evzâî, Hüseyin el-Muallim, Hâlid b. Dinar, Hişâm b. Hassan, Ebû İshâk el-Fezâri'den hadis öğrenmiştir.

³⁶ Mizzî, age., XVI, 52-53; İbn Hacer, age., III, 242.

³⁷ Mizzî, age., XXV, 425-426.

Kendisinden de Ebû Sâlih el-Ferrâ, Seleme b. Şebîb, Muhammed b. Îsâ b. et-Tabbâ', Nasr b. Mâlik, Hennad b. es-Serî, Halef b. Temîm vs. kimseler hadis almıştır.

en-Nesâî'nin kendisinden bir hadis naklettiği Ali b. Bekkâr'ın vefat tarihi ihtilaflıdır. İbn Hıbbân h.199 yılında Misis'te şehid olduğunu söylemiş, İbn Sa'd ise h.208'de vefat ettiğini kaydetmiştir.³⁸

B-Misisli Diğer Hadis Âlimleri:

Kaynaklarda, haklarında fazlaca bir bilgiye sahip olmadığımız Misisli bazı hadisçilerden söz edilmektedir. Bunları da aşağıda kaydetmek istiyoruz.

1-Ebû'l-Muvaffak (v.220)

Aynı zamanda fakîh bir kimse olan Ebû'l-Muvaffak Keferbeyya'ya yerleşmiş ve hicri 220 yılında Misis'te vefat etmiştir.³⁹

2-Ebû'l-Hasen Mansur b.Hârun (v.222)

Âlim, fakîh bir kimse olan Mansur b. Hârun, el-Mu'tasım'ın hilafeti esnasında h. 222 yılında Misis'te vefat etmiştir.⁴⁰

3-Ebû'l-Münzir (v.222)

Âlim ve fakîh bir kimse olan Ebû'l-Münzir, Misis kadılığı yapmıştır. el-Mu'tasım'ın hilafeti esnasında h.222 yılında Misis'te vefat etmiştir.⁴¹

³⁸ İbn Sa'd, age., VII, 490; Mizzî, age., XX, 332-333; ez-Zehbî, *Siyeru A'lâm*, VIII, 375-376; İbn Hacer, age., IV, 174.

³⁹ İbn Sa'd, age., VII, 491.

⁴⁰ İbn Sa'd, age., VII, 492.

4-Ebû Zekerıyyâ et-Tahhân (v.225)

Âlim bir kimse olan et-Tahhân, el-Mu'tasım'ın hilafeti esnasında h.225 yılında Misis'te ölmüştür.⁴²

5-Heysem b.Hâlid b.Yezid el-Kureşi el-Missîsî (v.?)

Aslen Horasan'lı olan Heysem b. Hâlid, Osman b. Affan (ra) ailesinin mevlâsıydı. Bağdad'da ikâmet etmiş, sonraları Misis'e yerleşmiştir. Zayıf bir hadis râvisi olduğu bildirilen Heysem, Haccâc b. Muhammed, Ebû'l-Ye-man el-Hakem b. Nâfi, Hâlid b. Yezid, İshâk b. İsâ b. et-Tabbâ' gibi hadisçilerden nakilde bulunmuştur. Kendisinden de, Ahmed b. Muhammed el-İsbahânî, Hüseyin b. İsmail el-Mehâmilî, Sâlih b. Ahmed b. Ebî Mukâtîl, Yahyâ b. Muhammed b. Said gibi kimseler hadis almışlardır.

Heysem b. Hâlid'in vefat tarihi belli değildir.⁴³

6-İbrahim b. Osman b. Ziyâd el-Missîsî (v.?)⁴⁴

7-Ali b. Ahmed b. Ali el-Varrâk el-Missîsî (v.?)⁴⁵

8-Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. el-Müstenir b. Ebî'l-Hasib el-Missîsî(v.?)⁴⁶

9-Ebû Rıdvan el-Yemân b. Said el-Missîsî (v.?)⁴⁷

⁴¹ İbn Sa'd, age., VII, 491.

⁴² İbn Sa'd, age., VII, 492.

⁴³ Mizzi, age., XXX, 380; İbn Hacer, age., VI, 61.

⁴⁴ Mizzi, age., XXV, 175.

⁴⁵ Mizzi, age., XXX, 380.

⁴⁶ Mizzi, age., XI, 76; XVI, 52; XX, 338.

⁴⁷ Mizzi, age., III, 270.

10-Ahmed b. en-Nu'mân el-Ferrâ el-Missîsî (v.?)⁴⁸

11-Muhammed b. Süfyan b. Mûsâ es-Saffâr el-Missîsî (v.?)⁴⁹

12-Süfyan b. Muhammed el-Missîsî (v.?)⁵⁰

13-el-Hüseyn b. Mansur er-Rummâni el-Missîsî (v.?)⁵¹

14-Ebû'l-Hüseyn Hâlid b. Yezid İbn Muhbit el-Huzâi el-Missîsî (v.?)⁵²

15-Ca'fer b. Süneyd el-Hüseyn b. Dâvud el-Missîsî (v.?)⁵³

16-Ahmed b.Haccâc b. Muhammed el-Missîsî (v.?)

Haccâc b.Muhammed el-A'ver'in oğludur.⁵⁴

17-İbrahim b. Abdillâh b. Hâlid el-Missîsî (v.?)⁵⁵

18-Ca'fer b. Muhammed el-Missîsî (v.?)⁵⁶

19-Ebû'l-Münzir Bişr b. el-Münzir er-Remlî el-Missîsî (v.?)⁵⁷

Aslen Remle'li olup Misis kadılığı yapmıştır.

20-Muhammed b.Hârûn el-Missîsî (v.?)⁵⁸

⁴⁸ Mizzî, age., XXV, 175.

⁴⁹ Mizzî, age., I, 498.

⁵⁰ Mizzî, age., III, 270; XXVI, 265.

⁵¹ Mizzî, age., XVIII, 300.

⁵² Mizzî, age., XXVI, 298; XXX, 380.

⁵³ İbn Hacer, *Tehzîbü'r-Tehzîb*, II, 435.

⁵⁴ Mizzî, age., V, 453.

⁵⁵ Mizzî, age., V, 261.

⁵⁶ Mizzî, age., XXVI, 330.

⁵⁷ Mizzî, age., XXXII, 430.

⁵⁸ Mizzî, age., VIII, 197.

İlk Dört Asırda Adana ve Çevresinde Yaşayan Hadis Alimleri

21-Muhammed b. Ahmed b. Abdillâh b. Safvet el-Missîsî (v.?)⁵⁹

22-el-Yeman b.Said el-Missîsî (v.?)⁶⁰

23-Abdullâh b. el-Hüseyn b. Câbir el-Missîsî(v.?)⁶¹

24-Âdem b. Süleymân el-Missîsî (v.?)⁶²

25-Ebû Abdillâh Bekr b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Zeyd es-Sufî el-Missîsî (v.?)⁶³

26-Ebû Amr Muhammed b. Mûsâ b. Abdillâh et-Teymî el-Missîsî (v.?)⁶⁴

27-Muhammed b. İbrahim b. Müslim İbni 'l-Battal es-Sa'dî el-Missîsî(v.?)⁶⁵

28-Muhammed b. el-Kâsım b. Sinan ed-Dahhâk el-Missîsî(v.?)⁶⁶

Yine kaynaklarda yer alan bilgilerden, büyük hadis âlimlerinden bazılarının yaptıkları hadis seyahatleri esnasında Misis'e geldikleri ve buradaki hadis âlimlerinden hadis aldıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Ebû Hâtım er-Râzî bunlardandır.⁶⁷

⁵⁹ Mizzî, age., VIII, 277.

⁶⁰ İbn. Hacer, *Lisâni'l-Mizân*, Tahkik: Adil Ahmed Abdilmevcud- Ali Muhammed, Beyrut 1996/1416, VI, 316.

⁶¹ İbn. Hacer, *Lisâni'l-Mizân*, III, 272.

⁶² Zehebi, *el-Kâşif*, Tahkik: Muhammed Avvâme, Cidde 1992, II, 156.

⁶³ Mizzî, age., XXVI, 308.

⁶⁴ Mizzî, age., XXVI, 309.

⁶⁵ Mizzî, age., XXVI, 309.

⁶⁶ Mizzî, age., XXVI, 309.

⁶⁷ Mizzî, age., XI, 76.

Tarsus ve Tarihçesi

Akdeniz bölgesinde, Adana havalisinde bir şehir olan Tarsus, günümüzde İçel (Mersin) vilayetinde bir ilçe merkezidir. Adana ovasının güneybatısında, denizden 20-24m. yükseklikte Toros Dağları'na yakın bir mevkide olup Adana'ya 42, Mersin'e 27 km. mesafededir.

Kuruluşundan beri Anadolu içlerinden gelen büyük nakliyat damarının, Adana ovası ağzında bir ticaret ve korunma kapısı olmuştur. Bütün ilkçağ boyunca da tesir sahası geniş bir ticaret limanı hüviyetini taşımıştır.

Tarsus, Anadolu'nun en eski beldelerinden biri olmakla kalmayıp, eskiden beri kurulduğu yer ve adını değiştirmeyen bir şehir olmuştur. Şehir, tarihe ilk olarak Tarsos olarak geçmiş ve zamanımıza kadar da böyle gelmiştir. Tarsos'un nereden geldiği kesin olarak bilinmemekle beraber, bazı efsâneler dolayısıyla Anadolu tanrılarında Tarku'ya bağlanmaktadır.

Tarsus, önce Asur, sonra Pers hâkimiyetine girmiş, M.Ö.333 yılında Büyük İskender tarafından alınmıştır. İskender'den sonra Selevkos'un payına düşmüş, bir aralık Mısır hâkimiyetine girmiş, Roma döneminde M.Ö.66 yılında Kilikya vilayetinin merkezi olmuştur.

Tarsus, İslâm'ın doğuşundan sonra çok geçmeden Ebû Ubeyde veya Onun komutanlarından Meysere b. Mesruk tarafından h.16/m.637 tarihinde fethedildi. Emevîler, Roma İmparatorluğu sınırındaki diğer şehirlerle beraber Tarsus'u da yeniden tahkim ettiler. Sonraları Tarsus elden ele geçti, savaş yıllarında Bizans akınlarına uğradı. Abbâsi halifesi Hârun er-Reşîd h.172/m.788'de Tarsus'u tekrar inşa ederek, içine müslüman halkı yer-leştirdi. H.188/M.804'te Bizanslılar Tarsus halkını esir edip götürdüler. Bunun üzerine halife Bizanslılar

İlk Dört Asırda Adana ve Çevresinde Yaşayan Hadis Alimleri

üzerine yürüyüp, onları püskürttü. Halife el-Me'mun h.215/m.830 senesinde harekete geçti. Buna karşılık Bizans İmparatoru Theophilos h.216/m.831'de Tarsus topraklarına akınlar yaptı. Halife el-Me'mun m.833'te Tarsus'ta vefat etti ve buraya defnedildi. H.292/m.904-905'te Andronikos Maraş üzerine yürüdü, Tarsus ve Misis'in askerleri karşı çıktılarsa da mağlub oldular. Bütün bu olaylara rağmen Tarsus, müslümanların önemli bir kalesi ve ticaret şehri olarak gelişti. Çevresindeki topraklardan bol bol mahsul almıyor, Hristiyanlarla cihâd için buraya gelip yerleşenlere yardım ediliyordu.

H. 352/963'de Bizans İmparatoru Nikephoros hücumu geçti ve önce Adana'yı çok geçmeden de el-Masîsa'yı (Misis'i) zabtetti. Sayısı 200bini bulan müslüman esir, İmparatorun kardeşi Leon tarafından kuşatılmış olan Tarsus surlarının önüne götürüldü ve içerdeki halk korkutulmak istenildi. Sonunda Tarsus Bizanslılar'ın eline geçti, câmiler yıktırıldı, Hristiyanlığı kabul etmeyenler sürüldü, meydanlar da Kur'an-ı Kerimler yakıtıldı. Böylece Tarsus için uzun ve kesintisiz bir Hristiyan hakimiyeti dönemi başladı.

Haçlıların gelmesinden az önce Selçuklu hakimiyetine giren Tarsus, 1098'de Haçlılar tarafından alındı ve Antakya Prensiği'ne bağlandı. Daha sonra yeniden Bizanslılar'ın eline geçen şehir; Ermeni, Bizans, Haçlı çekişmelerine sahne oldu. Sonunda Üçoklu Türkmenler'in Yüreğir kolundan Memlûklular'a bağlı Ramzanoğulları'nın hakimiyetine girmeye başladı. H.761/m.1359-1360'da Emir Bek-Demir komutasında Memlûklüler tarafından fethedildi.

Daha sonra Karamanoğulları ile Ramzanoğulları arasında el değişti. II. Bayezid devrinde Karagöz Mehmed Paşa tarafından Osmanlı hakimiyetine alındıysa da, Memlûkler tarafından geri alındı.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden itibaren de Tarsus kesin olarak Osmanlı idaresine geçti. Osmanlı idaresine geçti. Osmanlılar bölgenin idaresini Ramazanoğulları'nda bıraktı.⁶⁸

Yukarıda tarihin ilk devirlerinden itibaren mühim bir yere sahip olduğunu gördüğümüz Tarsus, Hadis Tarihi açısından da önem arz etmektedir.

Kaynaklardan tesbit edebildiğimiz kadarıyla, bir çok hadis âlimine evsahipliği yapmış, kendisine hadis seyahatleri yapılan bir merkez olmuştur. O zamanki İslâm devletinin sınır boylarında yer alan bu güzel şehirde bir çok hadis âlimi yetişmiştir. Şimdi sırasıyla bunlar hakkında bilgi vermek istiyoruz:

A-Hadisleriyle Kütüb-i Sitte'ye Kaynaklık Etmiş Bulunan Tarsuslu Hadis Âlimleri:

1-Mûsâ b. Dâvud ed-Dabbî Ebû Abdillâh el-Hulkanî et-Tarsûsî (v.217)

Aslen Kûfe'li olup Bağdad'a yerleşmiş, daha sonra Misis kadısı olmuştur. Bir müddet sonra Tarsus kadılığına tayin edilen Mûsâ b. Dâvud, vefat edinceye kadar bu görevde kalmış, hicri 217 yılında Tarsus'da vefat etmiştir.

Zâhid bir kimse, sika bir hadisçi olup, çok hadis nakletmiştir. Bazı hadis alimleri onun musannıf bir kimse olduğunu, fakat rivayet ettiği hadislerde ıztırab bulunduğunu kaydetmektedir.

Mûsâ b. Dâvud, Ca'fer b. Hazım, Hammad b. Seleme, Süfyan es-Sevri, Süfyan b. Uyeyne, Ebû'l-Ahves, Sellâm b. Miskin, Şerik b. Abdillâh, Şu'be b. el-Haccâc, Abdullâh b. Lehî'a, el-Leys b. Sa'd, İmâm Mâlik, Huşeym b. Beşir gibi büyük hadis âlimlerinden ders almıştır.

⁶⁸ Besim Darkot, *M.E.B., İ. A.*, Tarsus maddesi, XII, 18-24; el-Hamevi, age., IV, 31-33.

İlk Dört Asırda Adana ve Çevresinde Yaşayan Hadis Alimleri

Kendisinden de Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medîni, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühfî, İbrahim b. Dinar, Haccâc b. eş-Şâir, Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî, Muhammed b. el-Müsenna, Ya'kûb b. Şeybe, Mûsâ b. Hârûn gibi meşhur âlimler hadis nakletmişlerdir.⁶⁹

2-Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm el-Ezdî el-Ensârî el-Herevî el-Bağdâdî (154-224)

Hicri 154 yılında Herat'ta doğan Ebû Ubeyd, aslen Herat'lı (veya diğer bazı kaynaklara göre Merv'li) dir. Babası Bizans asıllı bir kimse olup, Herat'lı bir zatın kölesiydi. Ebû Ubeyd ilim tahsiline memleketinde başlamış, daha sonra öğrenim maksadıyla çeşitli İslâm beldelerini dolaşmıştır. Buralarda, İsmâîl b. Ayyâş, Hüseyim b. Beşîr, İsmâîl b. Uleyye, Süfyân b. Uyeyne, Abdurrahmân b. Mehdî, Cerîr b. Abdilhamîd, Haccâc b. Muhammed, Hafs b. Ğiyâs, Şerîk b. Abdillâh, Abdullâh b. el-Mübârek, Vekî' b. el-Cerrâh, Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibi âlimlerden ders almıştır. Bağdad'da ikâmet etmiş, bir ara Mısır'a da gitmiştir. Âlimlerin çok büyük övgülerine mazhar olmuştur. Sika bir hadisçi, fakîh bir kimseydi. Tarih, Tefsir, Lugat ve Nahiv ilimlerinde de âlimdi. Aynı zamanda şair ve bir edebîyatçı olan Ebû Ubeyd, meşhur eserlerin sahibidir. İlimde deniz gibi olan, her sahada asrının imamı sayılan Ebû Ubeyd, İlelü'l-Hadîs ve ihtilâfu'l-ulemâ'ya da vakıf olup, döneminde ilim yönünden Ahmed b. Hanbel ile mukayese edilmekteydi. el-Kisâf'den Kıraât, eş-Şaffî'den de Fıkıh tahsil etmiş ve fikhî görüşler bakımından eş-Şâfiî'yi izlemiştir. Kendisi âlim olmasının yanısıra, aynı zamanda âbid ve zâhid bir kimseydi.

⁶⁹ İbn Sa'd, age., VII, 345; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII, 141; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 33-34; Mizzâ, age., XXIX, 57-61; ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, s. 378; *Mizânü'l-İtidâl*, IV, 204; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 544-545; Kehhâle, XIII, 38; Sezgin, SAS, I, 100; Sandıkçı, age, s. 296.

Sabit b. Nasr döneminde, Tarsus'a kadı tayin edilmiş ve 18 yıl bu görevi sürdürmüştür. Daha sonra Bağdad'a dönmüş ve orada Garibü'l-Hadis alanındaki meşhur kitabını telif etmiştir. H.219'da Mekke'ye giden Ebû Ubeyd, beş yılı aşkın bir süre orada mücâvir kalmış ve hicri 224 yılında 67 yaşındayken orada vefat etmiştir.

Ebû Ubeyd'den, başta el-Buhârî, Ebû Dâvud, et-Tirmizî, ed-Dârimî, Ebû Bekr es-Sâgânî, İbn Ebi'd-Dünyâ olmak üzere pek çok meşhur âlim hadis nakletmiştir. Ebû Ubeyd'in en meşhur eseri *Garîbu'l-Hadis*'tir. Daha önce bu alanda yapılan çalışmaların tümünü içine alan ve müsned tarzında tertiplenen bu eserin kırk yılda tamamlandığı kaydedilmektedir. Ebû Ubeyd'in diğer bazı eserleri de şunlardır:

Meânîl-Kur'ân, Fedâilü'l-Kur'ân, Ğarîbu'l-Kur'ân, Edebü'l-Kâdî, Kitâbu'l-Kırâât, Kitâbu'l-Emvâl, Kitâbu'l-Emsâl, Kitâbu Şerhi Ğarîbi'l-Hadis...⁷⁰

3-Abbâd b.Mûsâ Ebû Muhammed el-Enbârî el-Huttelî et-Tarsûsî(v.230)

Aslen Fars asıllı Yemenliler'den olan Abbâd b. Mûsâ, Bağdad'da ikâmet etmiş, sonraları Tarsus'a gitmiş ve hicri 230 yılının başlarında orada vefat etmiştir.

Sâlih, sika, sadık bir hadisçi olan Abbâd b. Mûsâ, İbrahim b. Sa'd, İsmail b. Ca'fer, İbn Uleyye, Süfyan b. Uyeyne, Abbâd b. el-Avvâm, Huşeym b. Beşir,

⁷⁰ İbn Sa'd, age., VII, 355; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XII, 403-404; İbnü'l-Cevzî, *Sıfâtu's-Safve*, IV, 130; el-Hamevî, *Mucemu'l-Udebâ*, VI, 162; en-Nevevî, Muhyiddîn b. Şeref (v. 676), *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Lügât*, II, 257; İbn Hallikân (v. 681), *Veşeyâtu'l-A'yân*, (Tahkik: Dr. İhsan Abbâs, Beyrut 1968-1972), IV, 60-63; Mizzî, age., XXIII, 354-370; ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, s. 417; es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, (1324 baskısından ofset), Beyrut, I, 270-271; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 291; İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, IV, 496-497; İbn İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zehab*, II, 54-55; Sandıkçı, age., s. 239-240.

İlk Dört Asırda Adana ve Çevresinde Yaşayan Hadis Alimleri

Mervan b. Muâviye gibi hadis âlimlerinden ders almıştır. Kendisinden de, el-Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Ebû Zur'a, Sâlih b. Cezere, İbn Ebî'd-Dünya, Ebû Ya'la el-Mevsilî, Mûsâ b. Hârun, oğlu İshâk b. Abbâd b. Mûsâ hadis nakletmişlerdir.⁷¹

4-Ahmed b. Muhammed b. Sâbit b. Osman Ebû'l-Hasen b. Şebbûye el-Huzâî el-Mervezî(v.230)

Aslen Merv'li olan Ebû'l-Hasen b. Şebbûye, sika bir hadis hafızıdır. Fâdil bir kimse olan bu zat, Süfyan b. Uyeyne, Abdullâh b. el-Mübârek, Ebû Usâme Hammad b. Usâme, Âdem b. İyas, İsmail b. Üveys, İsmail b. Uleyye, Abdürrezzak b. Hemmâm, Ali b. el-Medînî gibi âlimlerden ders almıştır.

Kendisinden de el-Buhârî, Ebû Dâvud, Ebû Zur'a, Yahyâ b. Main, Ebû Bekr b. Ebî Heyseme, oğlu Ahmed, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî hadis

İbn Şebbûye, 60 yaşlarında iken, Rumlar tarafına en yakın bir kabre defnedilmesini vasiyet ederek h.230 yılında Tarsus'ta vefat etti.⁷²

5-Abdurrahman b. Muhammed b. Sellâm b. Nâsîh el-Bağdâdî et-Tarsûsî (v.231)

Aslen Bağdad'lı olan Abdurrahman b. Muhammed, Tarsus'a yerleşmiştir. Kendisinin güvenilir bir hadisçi olduğu kaydedilmektedir.

İshâk b. İsâ et-Tabbâ', Bedel b. Muhabbir, Beşir b. Zâzân, Ca'fer b. Avn, Haccâc b. Muhammed el-A'ver, Ebû Usâme Hammad b. Usâme, Ebû'l-Heysen

⁷¹ İbn Sa'd, age., VII, 353; Mizzî, age., XIV, 161-164; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 68-69.

⁷² Mizzî, age., I, 433-436; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 112-113.

Hâlid b. Kâsım, er-Rebî b. Nâfi, Zeyd b. el-Hubab, Said b. Mansur, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Süneyd b. Dâvud, Affan b. Müslim gibi hocalardan hadis almıştır.

Kendisinden de Ebû Dâvud, Nesâî, torunu Ahmed b. Muhammed et-Tarsûsî, Ca'fer b. Muhammed b. Sevvar, Harb b. İsmail el-Kirmânî, Ebû Bekr b. Ebî Dâvud, Ebû Hâtim er-Râzî, Nasr b. Mâlik gibi kimseler hadis aktarmışlardır.

Abdurrahman b. Muhammed, hicri 231 yılında vefat etmiştir.⁷³

6-er-Rebî b. Nâfi Ebû Tevbe el-Halebî et-Tarsûsî (v.241)

Güvenilir bir hadisçi olan er-Rebî b. Nâfi, aslen Haleb'lidir. Önde gelen hadis hafızlarından olup, hicri 150 yılında dünyaya gelmiştir. Daha sonra Kûfe'ye gitmiş, sonunda Tarsus'a yerleşmiştir. Kendisi hadiste hucet kabul edilmiş bir âlim olup, Tarsus'ta hadislerini yaymıştır.

İbrahim b. Sa'd, Ebû İshâk el-Fezârî, Ebû Usâme Hammad b. Usâme, Süfyan b. Uyeyne, Ebû Hâlid el-Ahmer, Ebû'l-Ahves, Abdullâh b. el-Mübârek, Ali b. Havşeb, İsâ b. Yûnus, Mu'temir b. Süleymân, Velîd Müslim gibi âlimlerden hadis almıştır. Kendisinden de Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Ebu Muhammed ed-Dârimî, Ebû Bekr el-Esrem, İsmail b. Mes'ade, el-Hasen b. Ali el-Hulvânî, Ya'kub b. Süfyan vb. âlimler hadis rivayet etmiştir. Engin bir ilme sahip olmuş, uzun bir ömür sürmüş, zamanının âlimleri ilim almak için kendisinin bulunduğu yerlere seyahat etmişlerdir.

er-Rebî' b. Nâfi', doksan kusür yaşındayken hicri 241 yılında vefat etmiştir.⁷⁴

⁷³ Mizzî, age., XVII, 390-392; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, III, 396.

İlk Dört Asırda Adana ve Çevresinde Yaşayan Hadis Alimleri

7-Hamid b.Yahyâ b.Hânî Ebû Abdillâh el-Belhî et-Tarsûsî (v.242/856)

Aslen Belh'li olan Hamid b.Yahyâ, Şam'da ikâmet etmiş, güvenilir bir hadis hâfızıdır.

Süfyan b. Uyeyne, Dahhâk b. Mahled, Abdüssamed b. Abdilvâris, Mervan b. Muâviye gibi kimselerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Ebû Dâvud, Ebû Bekr el-Esrem, Ebû Zûr'a er-Râzî, Ebû Ümeyye et-Tarsûsî, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû'l-Ahves gibi âlimler hadis almışlardır.

Zamanında hadisi en iyi bilen kimseler arasında yer alan Hamid b.Yahyâ h.242 yılında vefat etmiştir.⁷⁵

8-Nusayr b. el-Ferec el-Eslemî Ebû Hamza es-Sağrî et-Tarsûsî (v.245)

Sika bir hadisçi olan Nusayr b. el-Ferec, aslen Şam'lıdır. Haccâc b. Muhammed el-A'ver, Hüseyin b. Ali el-Cu'fi, Ebû Usâme Hammad b. Usâme, Şuayb b. Harb, Muhammed b. Bişr el-Abdi, Muaz b. Hişâm, Yezid b. Hârûn, Ya'la b. Ubeyd gibi hocalardan hadis almıştır. Kendisinden de Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Ebî Dâvud, Ebû Hâtim, Ebu Zûr'a gibi âlimler hadis nakletmişlerdir.

Nusayr b. el-Ferec h.245 yılında vefat etmiştir.⁷⁶

⁷⁴el-Buhârî, *Kitâbu't-Târîhi'l-Kebîr*, (Tahkik: Abdurrahmân b. Yahya el-Yemânî) Haydarâbâd 1360/1940, III, 279; İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 470; Mizzî, age., IX, 103-105; ez-Zehebî, *Siyerü A'lâm*, IX, 287-288; *Tezkiretü'l-Huffâz*, s. 472; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 154.

⁷⁵İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 301; Mizzî, age., V, 325-327; ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, s. 479; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 485; Sandıkçı, age., s. 123.

⁷⁶Mizzî, age., XXIX, 370; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 602.

9-Muhammed b. İbrahim b. Müslim b. Sâlim el-Huzâî Ebû Ümeyye es-Sağrî et-Tarsûsî(v.273)

Aslen Sicistan'lı olup hicri 180 yılında dünyaya gelmiştir. Bağdad'a yerleşmiş, sonraları Tarsus'ta ikâmet etmiş, tahsil maksatlı seyahatleri dışında vefatına kadar oradan ayrılmamıştır. Zamanının önde gelen âlimlerinden ve büyük hadis imamlarından olan Ebû Ümeyye, bir ara Mısır'a da giderek orada hadis nakletmiştir. Kendisi aynı zamanda hâfız, kârî ve fakîh bir kimseydi. Zamanının meşhûr alimlerinden olan Ebû Ümeyye, Hanbelî fukahâsı arasında yer almaktaydı.

Esved b. Âmir Şâzân, Haccâc b. Muhammed, Haccâc b. Minhal, Ebû'l-Yeman el-Hakem b. Nâfi, Ravh b. Ubâde, Süreyc b. en-Nu'man, Said b. er-Rebî, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Şebâbe b. Sevvar, Dahhâk b. Mahled, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe gibi âlimlerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de, oğlu İbrahim, torunu Muhammed, en-Nesâî, Ebû Hâtim er-Râzî, Muhammed b. Bekkâr, Yahyâ b. Muhammed b. Said, Ebû Avâne el-İsferâyini gibi kimseler hadis rivayet etmişlerdir.

Güvenilir bir hadisçi olan Ebû Ümeyye, hâfızası yönünden bazı hadis âlimlerinin tenkidine uğramıştır. Hicrî 273 yılında Tarsus'ta vefat etmiştir. Kendisinin bir çok eserinden başka el-Müsned adlı bir hadis kitabı vardır.⁷⁷

⁷⁷ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, VI, 187; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, I, 394; İzzüddîn İbnü'l-Esir (v. 630), *el-Lübâb fi Tehzîbi'l-Ersâb*, Beyrut tarihsiz, II, 279; en-Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâi ve'l-Lügât*, I, 77; Mizzi, age., XXIV, 327-331; ez-Zehabî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, III, 447; *el-Muğni fi'd-Duaîfâ*, (Tahkik: Nureddin İtr) Haleb 1391, II, 545; *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, X, 487-488; Tezkiretü'l-Huffâz, s. 581; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 12-13; İbn İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zehab*, II, 164; Sezgin, GAS, I, 149; Sandıkçı, age., s. 122, 482.

10-el-Hüseyn b. Bişr b. Abdilhamid el-Hımsi es-Sağri et-Tarsûsî(v.?)

Sika bir hadisçi olan Hüseyn b. Bişr, aslen Hıms'lı olup sonraları Tarsus'a yerleşmiş ve orada hadisleri yaymıştır. Haccâc b. Muhammed el-Mıssîsî, Muhammed b. Himyer es-Suleyhî gibi âlimlerden hadis almıştır. Kendisinden de, en-Nesâî ve benzeri kimseler hadis nakletmişlerdir.⁷⁸

11-Îsâ b. Yûnus Ebû Mûsâ et-Tarsûsî (v.?)

Tarsus'un müftülerinden olan Îsâ b. Yûnus, güvenilir hadisçilerden sayılmaktadır. Rivayetlerinde bir beis olmadığı bildirilmektedir. Haccâc b. Muhammed, Ali b. Âsım el-Vâsıtî, Mûsâ b. Dâvud ed-Dabbî, Ebû Ubeyde el-Eşcaî gibi kimselerden hadis almıştır. Kendisinden de Ebû Dâvud hadis nakletmiştir.⁷⁹

12-Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer et-Tarsûsî (v.?)

Tarsuslu hadisçilerden olan Ahmed b. Muhammed, Âsımü'l-Ahvel, Yahyâ b. Main gibi âlimlerden nakilde bulunmuş, kendisinden de Nesâî hadis rivayet etmiştir.⁸⁰

13-Ahmed b. el-Heysem b. Hafs es-Sağri et-Tarsûsî (v.?)

Tarsus kadısı olan Ahmed b. el-Heysem, Harmele b. Yahyâ, Mûsâ b. Dâvud ed-Dabbî gibi kimselerden hadis rivayet etmişlerdir. Rivayetlerinde bir beis olmadığı bildirilmiştir.⁸¹

⁷⁸ Mizzî, age., VI, 352-353; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 580.

⁷⁹ Mizzî, age., XXIII, 76; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 449.

⁸⁰ Mizzî, age., I, 436-437; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 113.

⁸¹ Mizzî, age., I, 516-517; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 122.

B-Tarsuslu Diğer Bazı Hadisçiler:

Kaynaklarda Tarsus'la irtibatı bulunan diğer bazı hadis âlimlerinden de söz edilmektedir. Bunlar ya hadis seyahati sebebiyle ya da çeşitli memuriyetler sebebiyle Tarsus'a gelmiş, yerleşmiş veya geri dönmüş kimselerdir. Günümüze kadar haklarında bilgi ulaşılmış olanları öne almak suretiyle, bunları kaydetmek istiyoruz:

1-Ebû Bekr Muhammed b. İsâ b. Yezid es-Sa'di et-Temîmî et-Tarsûsî (h. 186-276)

Hâfiz, âlim ve meşhur bir muhaddis olan Muhammed b. İsâ, Tarsus'ta ikâmet etmiş, hadis öğrenmek maksadıyla birçok beldeyi dolaşmıştır. Ebû Nuaym, Ebu'l-Yemân, Affân, Ebû Abdirrahmân el-Mukrî, İsmail b. Üveys, Ebû Nuaym gibi âlimlerden hadis nakletmiştir. Kendisinden İbn Huzeyme, Ebu'l-Abbâs ed-Değûlî, Mekki b. Abdân, Muhammed b. Ahmed b. Mahbûb, Abdullâh b. İbrâhim es-Sabbâh vb. âlimler rivayette bulunmuştur. Ebû Avâne el-İsferâyînî de Sahîh'inde kendisinden hadis nakletmiştir. el-Hâkim ve İbn Hibbân'ın sika olduğunu belirttikleri Muhammed b. İsâ, münker şeyler nakledip, rivayetinde çok hata yaptığı için tenkid edilmiştir. el-Hâkim, onun, ilimdeki kavrayışı, güvenilirliği ve hadis seyahatleriyle meşhur olduğunu söylemiş, Merv âlimlerinin ondan ilim aldıklarını bildirmiştir.

İlk Dört Asırda Adana ve Çevresinde Yaşayan Hadis Alimleri

İbn Adî, onun hadis hırsızı olduğunu nakletmiş, rivayetlerinin tamamının mütâbaat edilmeyen şeylerden oluştuğunu bildirmiştir. Hicri 276 yılında Belh'te vefat etmiştir.⁸²

2-Yahyâ b. Halef el-Mukrî et-Tarsûsî (v.?)

İmâm Mâlik'ten hadis nakleden Yahyâ b. Halef'in güvenilir bir hadisçi olmadığı kaydedilmektedir. Kendisinden Ebû Ümeyye et-Tarsûsî, Ali b. Zeyd gibi kimseler hadis nakletmişlerdir.⁸³

3-Ebû Bekr Muhammed b. Mansur et-Tarsûsî (v.?)

İbn Cümei'in hadis hocası olup, itham edilmiş zayıf bir râvîdir.⁸⁴

4-Yûsuf b. Yûnus el-Eftâs et-Tarsûsî (v.?)

Süleymân b. Bilal ve Mâlik b. Enes'ten hadis nakleden Yûsuf el-Eftas, Dârekutnî tarafından sika bir râvî olarak kabul edilmişse de, sika kimselerden münker şeyler naklettiği için diğer hadis âlimleri tarafından tenkid edilmiş, güvenilir olmadığı, rivayetlerinin delil olarak alınmasının caiz olmadığı kaydedilmiştir.⁸⁵

5-Ebû Hâtim Muhammed b. İdris b. el-Münzir er-Râzî (h.195-277)

İlim denizlerinden olan Ebû Hâtim, aslen Isfehan'lı olup hicri 195 yılında Rey'de dünyaya gelmiştir. Hicri 209'da hadis tahsiline başlamış, dört yıl Re'y'deki âlimlerden ders aldıktan sonra, tahsilini ilerletmek arzusuyla hicri

⁸² Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, Tahkik: A. Muhammed Muavvâz- Adil Ahmed Abdilmevcud, Beyrut 1416/1995, VI, 290; *Siyeru A'lâm*, X, 540-541; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 333-334.

⁸³ Mizzi, age., XXVII, 333; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VI, 331.

⁸⁴ Mizzi, age., XXIV, 330; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 390.

⁸⁵ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VI, 425.

213 yılında yirmi yaşlarındayken memleketinden ayrılmış, Kûfe, Bağdâd, Basra , Mekke, Medine, Bahreyn, Mısır, Remle, Kudüs, Askalan, Taberiye, Şam, Humus, Antakya ve Tarsus'a gelmiştir. Buradan Hıms ve Rakka'ya, oradan da Irak'a gitmiştir. Zamanının belli başlı bu ilim merkezlerini yaya olarak dolaşan, ilim uğruna birçok mahrumiyet ve sıkıntılara katlanan Ebû Hâtim, hicri 221 yılında memleketine geri dönmüştür. Hicrî 242 yılında ikinci defa çıktığı tahsil seyahati ise üç yıl sürmüştür. Sonraları oğlu Abdurrahman'ın da katıldığı bu seyahatlerinin sonunda yaklaşık olarak 3000 kişiden rivayette bulunmuştur.

Muhaddis, hâfız, müfessir, kârî ve fakîhti. Şâfiî mezhebine mensup âlimlerdendi. İlimde el-Buhârî'nin benzeriydi. Ricâl, Cerh-Ta'dil ve İlel ilimlerinde otoriteydi. Hadislerin isnâd ve metinlerini bilmede üstün bir yere sahip olmuştu. Hadisi hıfz etmek, manâsını anlamakta devrinin en büyük âlimi olan Ebû Hâtim, sahâbenin ihtilaflarını, tâbiîn ve sonraki âlimlerin fikhını çok iyi bilmekteydi. Ebû Hâtim'in, Kitâbu'l-Câmî, Tefsîru'l-Kur'ân, Kitâbü'z-Zühd, Kitâbu'l-İ'tikâd, Kitâbu'z-Zînet, ed-Du'afâ ve'l-Kezzâbîn gibi eserleri vardır.

Kendisi, el-Absî, Ebû Nu'aym, Ebû Müshir el-Ğassânî, Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî, el-Esmâî, Kabîsa, Affân, Osmân b. el-Heysem, Ebu'l-Yemân, Saîd b. Ebî Meryem, Züheyr b. Abbâd, Yahyâ b. Bükeyr, Ebu'l-Velîd, Âdem b. Ebî İyâs, Abdullah b. Salih el-İclî, Ebû Tevbe el-Halebî gibi âlimlerden hadis almıştır. Büyük bir hadis âlimi ve hafızı olan Ebû Hâtim'den de oğlu Abdurrahmân b. Ebî Hâtim, en-Nesâî, Ebû Dâvud, Yunus b. Abdi'l-A'lâ, er-Rebi' b. Süleymân, Ebû Zür'a er-Râzî, İbrâhîm el-Harbî, Ebu Bekr İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Avâne el-İsferâyînî, İbn Sâid, Ebû Bişr ed-Dolâbî, el-

İlk Dört Asırda Adana ve Çevresinde Yaşayan Hadis Alimleri

Mehâmilî ve diğer bazı hadis bilginleri nakilde bulunmuşlardır. Ebû Hâtim, hicri 277 yılında 83 yaşındayken Re'y'de vefat etmiştir.⁸⁶

6-Abdullâh b. el-Mübârek b. Vâdih el-Hanzalî et-Temîmi el-Mervezi (v.118-181)

Aslen Merv'li olup babası Türk, annesi Harzem'lidir. Hicri 118 yılında dünyaya gelmiştir. Meşhur ve büyük bir hadis âlimi olan Abdullâh b. el-Mübârek hadis tahsili için uzun seyahatler yapmış, yaklaşık olarak dünyanın dörtte birini dolaşmış, Horasan, Hicaz, Suriye, Kufe, Basra, Bağdâd, Mısır, Yemen ve benzeri yerleri gezmiş, bu arada Tarsus'a da gelmiş ve orada hadis rivayet etmiştir. Babasının ticaret yapması için vermiş olduğu 50 bin dirhemi bu yolda harcamış, 4000 hocadan ilim almış, bunların sadece 1000 tanesinden nakilde bulunmuştur. Mücahid ve kahraman bir kimse olan Abdullah b. el-Mübârek'in, ömrü boyunca bir sene cihâda, bir sene hacca gittiği kaydedilmektedir. Ömrü, ilim, cihad, hac ve ticaret seferleriyle geçmiştir.

İlim tahsili esnasında, kendisinden hadis öğrendiği ilk hocası Horasan'lı er-Rebî b. Enes'tir. Daha sonraları Süleymân et-Teymî, Âsımü'l-Ahvel, Humejd et-Tavîl, Hişâm b. Urve, el-Cureyrî, İsmâîl b. Ebî Hâlid, el-A'meş, Hâlid el-Hazzâ, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Abdullâh b. Avn, Mûsâ b. Ukbe, Eclah el-Kindî, Hüseyin el-Muallim, Hanzala es-Sedûsî, Hayve b. Şureyh el-Mısırî, Kehmes, el-Evzaî, Ebû Hanîfe, İbn Cüreyc, Ma'mer b. Râşid, Süfyân es-Sevrî,

⁸⁶ Ebû Nu'aym el-İsfahânî (v. 430), *Kitâbu Zikri Ahbâri İsfahân*, (Tahkik: S. Dederling), Leiden 1931-1934, II, 201; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, II, 73-75; İzzüddîn İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, I, 278; Mizzî, age., XXIV, 381-391; ez-Zehabî, *Siyeru A'lâm*, X, 595-605; *Tezkiretü'l-Huffâz*, s. 563; es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, Beyrut 1324, I, 299; es-Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi*, II, 183; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, V, 21-23; Sezgin, *GAS*, I, 153; Sandıkçı, age., s. 365-366.

Şu'be b. el-Haccâc, Mâlik b. Enes, Hammâd b. Selem, Hammâd b. Zeyd, Süfyan b. Uyeyne, Bakıyye b. el-Velîd vb. âlimlerden ders aldı.

Muhaddis, hâfız, müfessir, kârî, fakîh, tarihçi, edîb, şair, nahivci, lügatçi, âbid ve zahid bir kimse olan Abdullah b. el-Mübarek, son derece cömertti. Gecelerini ibadetle ihya eder, boş sözle uğraşmaz, herkesle iyi geçinirdi. Otuz yıl müddetle edebî ilimleri, yirmi yıl da diğer ilimleri tahsil etmiştir. Kendisi Horasan bölgesinin ilk musannıflarından olup, Ricâl bilgisinde son derece mahir olup, Hadis'te Emîrul-Mü'minîn ve hucet mertebesindeydi. İlimlerin her çeşidinde zamanının önde gelen âlimiydi. Merv'de büyük bir evi ve zengin bir kütüphanesi vardı. Hergün ilim yolcuları oarada toplanıp ilmi müzakereler yaparlardı. Kitaplarında topladığı hadislerin sayısı 20 bin civarındaydı.

İmâm Ebû Hanîfe'den fıkıh tahsil etmiş, onun vefatından sonra Süfyan es-Sevrî ve İmâm Mâlik'den fıkıh öğrenmiştir. el-Evzaî ve Ma'mer b. Râşid'in en güvenilir talebesi olduğu kaydedilmektedir. Kendisinden, hocalarından olan Ma'mer, Süfyan es-Sevrî, Ebû İshâk el-Fezârî, akranlarından Bakıyye, Abdullah b. Vehb, Abdurrahmân b. Mehdî hadis almışlardır. Kendisinden hadis nakleden diğer âlimler ise şunlardır: Ebû Dâvud, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Yahyâ el-Kattân, Yahyâ b. Maîn, Affân b. Müslim, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Yahyâ b. âdem, Ebû Üsâme, Müslim b. İbrâhîm, Abdân, el-Hasen b. er-Rebî', Ahmed b. Menî', Ali b. Hucr, İshâk b. Râhûye, Ahmed b. Hanbel, el-Hasan b. Arafе gibi âlimler hadis rivayet etmişlerdir. Abdullah b. el-Mübarek'in Hadis ve Fıkıh alanında meşhur olmuş kitaplarından bazıları şunlardır:

el-Müsned, Kitâbu't-Tefsîr, Kitâbü's-Sünen, el-Erbaûn, Kitâbü'z-Zühd ve'r-Rekâik, Kitâbü'l-Birr ve's-Sıla, Kitâbu't-Tarih, Rakâiku'l-Fetâvâ, Dîvân.

Hicri 181 / m. 797 yılında Bizanslılar'la yapılan bir savaş dönüşü, Musul'a bağlı Hft kasabasında vefat etmiştir.⁸⁷

7-Ebû Üsâme Hammad b. Üsâme el-Kureşî el-Kûfi (121-201)

Kûfe'li bir hadisçi olan Hammad b. Üsâme hicrî 121 yılında dünyaya gelmiştir. Ebû İshâk el-Fezârî, İsrail b. Yûnus, Hammad b. Zeyd, Zâide b. Kudâme, Said b. Ebî Arûbe, Hişâm b. Urve, el-A'meş, Eclah el-Kindî, Behz b. Hakîm, Ahves b. Hakîm, Saîd el-Cüreyrî, Talha b. Yahyâ, Mücâlid, Avf, Malik b. Miğvel, Fudayl b. Merzûk, Şu'be, Süfyân, Süleymân b. el-Muğîre gibi âlimlerden hadis almıştır. Kendisinden de, Abdurrahmân b. Mehdî, İmâm eş-Şâfiî, Kuteybe, Ahmed b. Hanbel, el-Humeydî, İshâk b. Râhuye, Ebû Hayseme, İbrâhîm b. Sa'd el-Cevherî, İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. el-Furât, Duheym, Ubeyd b. İsmâil, Muhammed b. Râfi', Mahmûd b. Ğaylân gibi alimler hadis nakletmişlerdir. Hammâd b. Usâme, yaptığı hadis seyahatleri esnasında Tarsus'a da gelmiş ve burada hadis rivayet eden Abdullâh b. el-Mübârek'le görüşmüştür. Sika bir hadisçi olan ve tüm sahih hadis kitaplarında rivayetleri yer alan Hammâd b. Üsâme, hicrî 201 yılında vefat etmiştir. Kendisi ilmi açıdan hadis âlimlerinden Veki' b. Cerrah'ın benzeriydi.⁸⁸

⁸⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 372; İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, IV, 180; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VIII, 162; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, X, 153 vd.; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, IV, 134; en-Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâi*, I, 285-286; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, III, 32; Mizzî, age., XVI, 5-24; ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, s. 274 vd.; Siyeru A'lâm, VII, 602-630; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 232-234; Sezgin, *GAS*, I, 95; Sandıkçı, age., s. 414-416.

⁸⁸ Mizzî, age., VII, 217-224; ez-Zehabî, *Siyeru A'lâm*, VIII, 176-178; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 5-6; Leknevî, *er-Ref'u ve't-Tekmil*, s. 88; İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı*, Ankara 1994, s. 30.

Kaynaklarda ismi geçen Tarsuslu diğer bazı hadisçiler de şunlardır: *Muhammed b. Ahmed b. Sevbân et-Tarsûsî, İbrahim b. Ebî Ümeyye et-Tarsûsî, Muhammed b. İbrahim b. Ebî Ümeyye et-Tarsûsî, el-Hasen b. Şâzân et-Tarsûsî, Abdullâh b. Ebî Müslim et-Tarsûsî, Ahmed b. Muhammed b. Abdîrrahman el-Cillî et-Tarsûsî, Hüseyin b. Ziyâd el-Mervezî et-Tarsûsî, Yezid b. Cevher Ebû'l-Leys et-Tarsûsî, Hârûn b. Dâvud en-Neccâr et-Tarsûsî.*⁸⁹

Sonuç

Bu makale boyunca yaptığımız tespitlere göre, kaynaklar, hicretin ilk dört asrında Adana, Misis ve Tarsus'ta Kütüb-i Sitte'de hadisleri bulunan toplam 43 hadis aliminden söz etmektedir. Bunların iki tanesi Adana, 28 tanesi Misis, 13 Tanesi de Tarsus'ta ikamet etmiş gözükmektedir. Kütüb-i Sitte'de hadisleri bulunmayan diğer hadis alimlerinin sayısı ise, Adana'da 10, Misis'te 28, Tarsus'ta 16'dır. Bunlar incelemeye çalıştığımız asırlarda Hadis Tarihi açısından bölgenin önemini ortaya koyan ilgi çekici rakamlardır. Söz konusu yüzyıllarda bölge Avâsım kıtası⁹⁰ içerisinde yer almakta, buralara düşman topraklarına en yakın bölge, hudud, hakiki müstahkem kuşak anlamında Arapça es-Suğûr denilmektedir. Bu bölgeye yerleşmiş İslam âlimleri de, es-Sağrî nisbesiyle anılmaktadır. Bunların birçoğu, İslâm topraklarının korunması için, kale muhafızı, sınır bekçisi olarak görev yapmış, piyade veya süvari olarak

⁸⁹ Mizzi, age., I, 517; II, 216, 416; VI, 353; IX, 105; XVII, 390; XXIV, 329; XXV, 175.

⁹⁰ Hz. Ömer devrinden itibaren İslâm topraklarıyla, Bizans arazisini birbirinden ayıran Suriye-Küçük Asya askeri sınır ve savunma alanlarına el-Avâsım denilmiştir. Stratejik açıdan bölge içinde kalan önemli noktalar, Tarsus, Adana, Misis, Ceyhan, Maraş ve Malatya idi. Sonraları bölge, savunma amaçlı olarak Abbâsi halifesi Hârûn er-Reşîd (170/786) tarafından el-Avâsım adı altında müstakil bir idareye dönüştürülmüştür. Suğûr bölgesi ise, dış kuşak olup, hakiki müstahkem bölgeyi oluşturmaktaydı. Bkz. M.E.B. *İslam Ansiklopedisi*, Avâsım maddesi, I, 19-20.

İlk Dört Asırda Adana ve Çevresinde Yaşayan Hadis Alimleri

düşmanla bir çok kereler savaşmış âlim ve mücahit kimselerdir. Makalemizde sözünü ettiğimiz bu hadis âlimlerinin bir çoğu memleketlerine geri dönüp gitmemiş, bölgeye yerleşerek burada vefat etmiş, Bizans ve Ermeni hakimiyetindeki asırlarda adeta kahraman ecdadımızın gelmesini beklemişlerdir. Ancak bir çoğunun kabri belli değildir, bölgede yaşayan halk da, bu büyük âlimlerin beldelerinde medfun olduğundan habersiz durumdadır. Bölgenin manevi tapusu durumunda olan, bir kısmı sahâbe ve tâbiin dönemine ulaşmış bu büyük İslâm alimlerine gerekli duyarlılığı göstermek, onların hatıralarını yaşatmak, onları gelecek nesillere tanıtmak, her şeyden önce bir vatan ve vicdan borcudur.